

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra etiky, psychologie a charitativní práce

Diplomová práce

TŘÍGENERAČNÍ SOUŽITÍ V RODINÁCH V KONTEXTU
HISTORICKÝCH
A SOUČASNÝCH ZKUŠENOSTÍ S MOŽNÝMI APLIKACEMI
DO SOCIÁLNÍ PRÁCE

Vedoucí práce: doc. Jindřich Šrajer, Dr. theol.

Autor práce: Bc. Barbora Rybářová
Studijní obor: Etika v sociální práci
Forma studia: Prezenční
Rok: 2013

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Datum

Podpis

Děkuji vedoucímu diplomové práce doc. Jindřichu Šrajerovi, Dr. theol. za cenné rady, připomínky, metodické vedení práce a trpělivost, kterou mi při psaní této práce věnoval.

Poděkování též patří kamarádce Mgr. Heleně Kovaříkové, které vděčím za překlad anglických článků do českého jazyka a všem dalším lidem, kteří mě trpělivě podporovali, zejména za jejich modlitby.

OBSAH

OBSAH	4
ÚVOD	7
1 Uvedení do problematiky – vymezení pojmů	9
<i>1.1 Vymezení pojmů</i>	9
1.1.1 Rodina obecně	9
1.1.2 Nukleární rodina	9
1.1.3 Rozšířená rodina	10
1.1.4 Orientační rodina	10
1.1.5 Prokreační rodina.....	11
1.1.6 Tradiční rodina.....	11
1.1.7 Rodina z křesťanského pohledu.....	12
<i>1.2 Mezigenerační vztahy a solidarita</i>	12
1.2.1 Pojem generace.....	13
1.2.2 Mezigenerační vztahy.....	13
1.2.3 Mezigenerační a rodinná solidarita.....	14
<i>1.3 Model mezigeneračního soužití a vlivy na něj působící</i>	16
1.3.1 Mikroúroveň mezigeneračního soužití	17
1.3.1.1 Příležitosti a potřeby rodičů	17
1.3.1.2 Příležitosti a potřeby dospělých potomků.....	18
1.3.2 Mezo-úroveň: Struktura rodiny	19
1.3.3 Makro-úroveň: Kulturní a společenský kontext	19
<i>1.4 Formy a podoby třígeneračního soužití v rodinách</i>	19
1.4.1 Typologie třígeneračního soužití v rodinách	19
1.4.2 Podoby třígeneračního soužití v rodinách	21
1.4.2.1 Tři dospělé generace	21
1.4.2.2 Dvě dospělé generace s jednou nedospělou.....	21
1.4.2.3 Chybějící partner.....	22
1.4.2.4 Soužití s prarodičem	23
1.4.2.5 Soužití po určité době	23
<i>1.5 Koncept sociálního fungování</i>	24
2 Historický pohled na proměnu soužití v rodinách	26
<i>2.1 Rodina v průběhu staletí - od starověku do pozdního středověku</i>	26
2.1.1 Uspořádání starověké řecké rodiny	26

2.1.2	Nástup křesťanství a raný středověk.....	27
2.1.3	Velikost a podoba domácnosti ve vrcholném a pozdním středověku	27
2.1.3.1	Charakter a funkce rodiny.....	27
2.1.3.2	Srovnání městských a venkovských rodin	28
2.1.3.3	Skladba domácnosti v pozdním středověku.....	28
2.1.3.4	Nepravděpodobnost třígeneračních rodin	29
2.2	Rodina v novověku v preindustriální společnosti.....	29
2.2.1	Struktura domácnosti	29
2.2.2	Velikost domácností	30
2.2.3	Četnost vícegeneračních rodin.....	31
2.3	Přechod od tradiční struktury rodiny a domovních společenství.....	32
2.4	Industrializace a doba moderní	33
2.4.1	Proměna tradičního uspořádání v rodině	33
2.4.2	Uvolnění vazeb	35
2.4.3	Nové rysy rodiny ve druhé polovině 20.století.....	35
2.5	Současná, postmoderní rodina	36
2.5.1	Oslabená stabilita rodiny	36
2.5.2	Mezigenerační vztahy a solidarita	37
2.6	Pohled na českou rodinu	38
2.6.1	Česká rodina v průběhu 20.století	38
2.6.2	Současná česká rodina	39
2.7	Shrnutí.....	41
3.	Třígenerační soužití v rodinách z pohledu křesťanské etiky a výzkumů	43
3.1	Etika obecně.....	43
3.2	Křesťanská sociální etika.....	44
3.3	Sociální učení církve (SUC)	44
3.3.1	Vznik a vývoj SUC	45
3.3.2	Principy sociálního učení církve.....	46
3.3.2.1	Princip personality	46
3.3.2.2	Princip solidarity	47
3.3.2.3	Princip subsidiarity	47
3.4	Rodina z pohledu křesťanské etiky a sociálního učení církve.....	48
3.4.1	Rodina jako základ společnosti	49
3.4.1.1	Vnitřní prostor rodiny	50
3.4.1.2	Vztah s dílčími systémy	50

3.4.2 Úkoly rodiny	51
3.4.2.1 Vytváření osobního společenství.....	52
3.4.2.2 Služba životu – výchova	53
3.4.2.3 Starost o rodiče	54
3.4.3 Třígenerační rodina.....	56
3.4.3.1 Okolnosti a přínos třígeneračního soužití	56
3.4.3.2 Péče o člena v rámci třígenerační rodiny	57
3.5 Mezigenerační solidarita a třígenerační rodiny ve výzkumech	59
3.5.1 Křesťanská sociální etika ve vztahu k ostatním vědám.....	59
3.5.2 Výsledky výzkumů – mezigenerační solidarita, vzájemná pomoc.....	60
3.5.2.1 Citová blízkost	60
3.5.2.2 Frekvence návštěv a kontaktů.....	61
3.5.2.3 Konsenzuální solidarita.....	61
3.5.2.4 Vzájemná výpomoc – funkční solidarita	61
3.5.2.5 Normativní solidarita	62
3.5.2.6 Strukturální solidarita	63
3.5.3 Péče o člena rodiny ve stáří	64
3.5.4 Nevýhody a přínos třígeneračního soužití v rodinách	65
4. Přínosy, bariéry a východiska třígeneračního soužití v rodinách	66
4.1 Význam třígeneračního soužití v rodinách v historii.....	66
4.2 Přínos a překážky třígenerační rodiny z pohledu křesťanské etiky	68
4.3 Přínos a překážky třígenerační rodiny – výsledky výzkumů.....	69
4.4 Východiska – sociální práce s třígenerační rodinou	70
4.4.1 Sociální práce s neúplnou třígenerační rodinou.....	70
4.4.2 Sociální práce s třígenerační rodinou poskytující péči člena rodiny.....	71
ZÁVĚR	73
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	75
ABSTRAKT.....	80
ABSTRACT.....	81

„Rodina je privilegovaným místem, kde se každý člověk učí dávat a přijímat lásku.“¹

ÚVOD

Život člověka je neodmyslitelně spjat s rodinou. V různých podobách existuje rodina od pradávna. Bývá považována za základ společnosti či státu a vysoce ceněna. Její zakládání a trvání se však v současné době znatelně liší od dob minulých. V moderní době došlo ke změnám ve funkcích rodiny i v jejím uspořádání. Zejména v posledních letech je předmětem diskuzí, kdo rodinu tvoří a zda je možné rozšířit tento pojem na různá soužití lidí. Stabilita a soudržnost rodiny zaznamenaly velké oslabení, vztahy v rámci širší rodiny, vzájemná pomoc a solidarita jakoby se pomalu vytrácely. Podobně se i téma třígeneračního soužití dotýká jen malého zlomku lidí.

Je možné konstatovat, že model třígenerační rodiny se zdá být překonaný. Společné soužití tří generací je spojováno zejména s minulostí. Tradičně uspořádaná rodina by bez spolupráce, vzájemné pomoci a solidarity obstála jen stěží. Podmínky v současnosti jsou z mnoha hledisek naopak příznivější pro jednotlivce či malé rodiny. Připomínka modelu třígenerační rodiny může u někoho vyvolávat nostalgii po „starých dobrých časech“, nebo naopak utvrzovat v přesvědčení, že bydlení s rodiči či prarodiči dnes není v mnoha případech možné, ani žádoucí.

Hlavním cílem předkládané diplomové práce je hledat odpověď na otázku po významu soužití tří generací v rodinách dříve a dnes. Ústředními tématy při tomto hledání jsou vzájemné mezigenerační vztahy a solidarita. Vše je nahlíženo optikou sociálního pracovníka, tj. při zkoumání vybrané tematiky jsou zohledňovány i možné aplikace do sociální práce.

Práce je rozdělena do čtyř kapitol. V první kapitole jde o uvedení do problematiky, resp. vymezení základních pojmů. Jde především o vymezení pojmu rodina, objasnění mezigeneračních vztahů, rodinné solidarity a teorie sociálního fungování, na jejímž základě se může odvíjet přístup sociálního pracovníka v práci s třígenerační rodinou.

Druhá kapitola reflektuje historii modelu třígenerační rodiny. Zaměřuje se na

---

1 BENEDIKT XVI. *Myšlenky o rodině. Výbor z textů papeže Benedikta XVI.* Praha: Paulínky, 2010.

historickou proměnu podoby rodiny a vlivů, které působily na její uspořádání a život a na důsledky těchto změn.

Třetí kapitola pojednává rodinu a třígenerační soužití v rodinách z pozice křesťanské etiky. Přibližuje úkoly rodiny, jejichž plněním zajišťuje stabilitu sobě i celé společnosti, a které nabývají zvláštního významu při soužití třígenerační rodiny. Obsahem kapitoly jsou též výsledky českých i zahraničních výzkumů, které se zaměřovaly na mezigenerační solidaritu a okolnosti třígeneračního soužití v rodinách.

Obsahem čtvrté kapitoly je identifikace přínosů a bariér třígeneračního soužití, které se objevují jak v historických souvislostech, tak v současné době s ohledem na výsledky výzkumů a křesťansko-etických aspektů. Východiska, které je při soužití tří generací možné hledat ve spolupráci se sociálním pracovníkem, jsou předloženy na závěr.

Při zpracovávání tématu se opírám zejména o poznatky sociologie. Z výzkumů, které jsou v rámci tohoto oboru prováděny a popisu jevů a tendencí v souvislosti s rodinou. Druhým, stejně důležitým podkladem je křesťanská etika, jejíž pohled na rodinu, mezigenerační vztahy a soužití souvisejí s požadavkem lásky a solidarity.

Významný zdroj pro mapování rodiny a třígeneračního soužití v průběhu historie, představuje publikace *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, od autorky Horské a jejího kolektivu. Situace v českém prostředí je popisována za pomoci Národní zprávy o rodině, z roku 2004. V křesťansko-etické argumentaci vycházím z různých encyklik a exhortací, převážně z *Familiaris consortio* či *Evangelium vitae*, od papeže Jana Pavla II. Výsledky výzkumů v zahraničním prostředí jsou čerpány například od autorů Insengarda a Szydlika, v českém prostředí od Možného či Rajmicové. V tématu sociální práce s třígenerační rodinou se odkazují na publikaci *Etické kontexty sociální práce s rodinou* od Šrajera a Musila a *Rodinné terapie* od Gjuríčové a Kubičky.

1 Uvedení do problematiky – vymezení pojmů

Obsahem této kapitoly je vymezení základních pojmů, především hlavního pojmu této práce, kterým je rodina. Patří sem i objasnění teorie mezigeneračních vztahů a podob rodinného soužití, s důrazem na význam mezigenerační solidarity v rodinách. Nakonec je zde představena i teorie sociálního fungování.

1.1 Vymezení pojmů

V souvislosti s rodinou jsou používány různé termíny, některé z nich považuji za důležité v této podkapitole objasnit. Dále nastiňuji křesťanský pohled na manželství a rodinu, na který naváží ve třetí kapitole.

1.1.1 Rodina obecně

Ačkoliv se objevují snahy o rozšíření pojmu rodina na jakékoliv soužití dvou a více osob bez závislosti na generačním spojení a přítomnosti potomků, obvykle se její pojetí zakládá na předpokladu soužití minimálně dvou generací v přímé příbuzenské linii - rodičů a dětí. Příbuzenství může být výjimečně založeno na právních institutech, např. v případě osvojení, kdy se nejedná o biologické rodičovství. Rodina bývá považována za základní sociální jednotku, která plní základní a mnohdy nenahraditelné rodinné funkce.² „Kromě toho propojuje generace, vytváří mezi nimi kontinuitu a pouta solidarity.“³

1.1.2 Nukleární rodina

Nejjednodušší variantou rodiny je monogamní manželská rodina, kterou tvoří manželský pár a jejich potomek. Jak uvádí Skupnik⁴, pro tuto podobu rodiny se vžilo označení nukleární, protože byla vnímána jako skupina, kterou není už možné rozložit na menší části (nukleus-jádro). Zároveň se předpokládalo, že tato základní struktura představuje univerzální jádro všech komplexnějších rodinných forem i dalších

---

2 Srov. *Národní zpráva o rodině*, s. 10-11

3 MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s. 9

4 Srov. SKUPNIK, J. *Antropologie příbuzenství*, s. 287-290

příbuzenských vztahů.⁵ Její univerzálnost byla později zpochybněna, ale pojmenování nukleární, jaderná či základní rodina se v souvislosti s tímto typem rodiny běžně používá. Matějček s Dytrychem⁶ považují nukleární rodinu v naší kultuře za prazákladní. Má tvořit nejpevnější celek, kde se odehrávají všechny důležité funkce rodiny. V Národní zprávě o rodině, kterou vydalo Ministerstvo práce a sociálních věcí v roce 2004, je nukleární rodina charakterizována jako „institucionálně strukturované sociální společenství, které je založené na rodičovském a manželském vztahu, což tvoří jeho dvě základní vztahové linie.“⁷

1.1.3 Rozšířená rodina

Pojem rozšířená rodina se používá pro odlišení od rodiny nukleární. Je možné se setkat i s označením širší rodina, ve stejném významu. Od nukleární rodiny se liší svou skladbou, do které je kromě manželského páru a jejich dítěte zahrnuta ještě alespoň jedna svobodná bezdětná příbuzná osoba.⁸ Širší rodinu tvoří především prarodiče, ale mohou ji představovat i jiní příbuzní, například sourozenci, teta, strýc, bratřenci, sestřenice a další. Jsou jimi však často myšleni ti, kteří jsou s nukleární rodinou ve styku.⁹ Rozšířenou rodinou je i rodina vícegenerační. Znamená to, že je rozšířena oproti nukleární (čili dvojgenerační rodině) ještě alespoň o jednu generaci. Při použití pojmu vícegenerační či konkrétně třígenerační rodina se obvykle míní sdílení jedné domácnosti nebo úzké ekonomické a provozní propojení nukleární rodiny s prarodiči nejmladší generace.¹⁰ Vzhledem k prodlužujícímu se věku je v současné době možné soužití i čtyřgenerační rodiny.

1.1.4 Orientační rodina

Rodina, ve které člověk od dětství vyrůstá, je označována jako orientační. Jedinec je touto rodinou vychováván, získává v ní hodnotovou orientaci, nese si z ní určité návyky. Má velký vliv na to, jak bude vypadat rodina, kterou si v dospělosti sám založí. Orientační rodina představuje určitý model manželského soužití, vytvářejí se v ní

---

5 Tamtéž, s. 287-290

6 Srov. MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Radosti a strasti prarodičů, aneb když máme vnoučata*, s. 15

7 *Národní zpráva o rodině*, s. 11

8 Srov. HORSKÝ, J., SELIGOVÁ, M. *Rodina našich předků*, s. 36

9 Srov. GOODY, J. *Proměny rodiny v evropské historii*, s. 210

10 Srov. GJURIČOVÁ, Š. KUBIČKA, J, s. 92

základní postoje k manželství a rodině. Ovlivňuje člověka také tím, jaké vztahy v ní panují mezi jednotlivými členy, jak v nukleární, tak i v rámci širší rodiny. Může motivovat pozitivně, ale stejně tak negativně, vést člověka k nápodobě chování nebo ke snaze neopakovat chyby rodičů.¹¹

1.1.5 Prokreační rodina

Prokreační rodinu zakládá člověk v dospělosti uzavřením manželství a narozením dítěte.¹² Její podoba je ovlivněna rodinami původními. V manželství se projevuje neuvědomělá tendence opakovat model svojí vlastní rodiny (tzn. rodiny orientační), ten v hlavních rysech určuje model rodiny prokreační.¹³ U soužití tří generací se obě tyto rodiny zvláště prolínají a vzájemně na sebe působí.

1.1.6 Tradiční rodina

Termín „tradiční“ bývá používán v historických souvislostech zejména se společností nebo rodinou. Tradiční společností se chápe společnost předprůmyslová, vůči které se záměrně vyhraňovala společnost moderní (18-19.stol). Rodinu představovaly osoby, které společně žily a mohly do ní být zahrnuty i nepříbuzné osoby. Běžným kritériem pro příslušnost k rodině bylo společné stolování. V takovém významu se překrýval pojem rodiny s domácností. Pojem „tradiční“ však nemusí znamenat jen to, že z pohledu moderny bylo uspořádání rodiny staré a přežitě, ale je možné ho odvozovat od „tradované“ úcty vůči pánovi.¹⁴

Tradiční rodinu popisuje Machula¹⁵ jako: „na monogamním manželství založené společenství rodičů a potomků, popřípadě i jiných blízkých příbuzných, které vykazuje určitou sociální soudržnost a vzájemnost.“ Svou strukturou byla rodina široká, nicméně vícegenerační soužití nebylo dle některých autorů tak časté, jako se obecně soudí. Obvykle je tradiční rodina považována za stabilní a soudržnou jednotku. Někdy se objevují tendence ji z těchto hledisek srovnávat se situací rodin v současnosti a stavět ji

---

11 Srov. BRTNÍKOVÁ, M a kol. *Problematika manželství zralého věku*, s. 40-41

12 Srov. *Sociologický slovník*, s. 207

13 Srov. TIRPÁK, P. *Rodinná výchova*, s. 59-61

14 Srov. HORSKÝ, J. SELIGOVÁ, M. *Rodina našich předků*, s. 140-142

15 MACHULA, T. *Filosoficko-antropologický pohled na tradiční rodinu*, s. 21

do protikladu rodiny dnešní. Jak ale poznamenává Gjuričová¹⁶, univerzální model rodiny, který by fungoval od nepaměti a skončil teprve nedávno, neexistuje. Rodina se v průběhu historie vyvíjela, a přestože v posledních letech byly změny v jejím uspořádání výrazné a přinesly nové problémy, návrat do podoby tradiční rodiny není možný a z některých hledisek ani žádoucí.

1.1.7 Rodina z křesťanského pohledu

Pohled křesťanského náboženství na rodinu vychází z Bible. Rodina je považována za důvěrné společenství života a lásky a za domácí církev. Má za úkol lásku střežit, zjevovat ji a sdělovat. Tou láskou je láska samotného Boha.¹⁷ Povolání člověka k lásce se objevuje při samotném stvoření člověka. „Protože Bůh ho stvořil jako muže a ženu, jejich vzájemná láska se stává obrazem absolutní a nepomíjivé lásky, jakou Bůh miluje člověka.“¹⁸ Rodinou se z křesťanského hlediska rozumí přirozený, nelibovolný mravní vztah a láska, na které závisí zdar tohoto vztahu, není redukovatelná na emocionální přitažlivost. Láska představuje rozhodnou angažovanost pro manžela či manželku a děti.¹⁹ Rodina má tedy svůj původ v manželství, které je svou povahou zaměřeno k plazení a k výchově dětí, tím se manželská láska dovršuje. Děti jsou vzácným darem manželství a rodičům přinášejí mnoho dobrého. Úkol dávat život a vychovávat, je vlastním posláním manželů.²⁰ Panuje-li v rodině dobrosrdečné dorozumění a shoda mezi manželi a funguje-li svědomitá spolupráce rodičů na výchově dětí, stává se rodina školou úplnější lidskosti.²¹

1.2 Mezigenerační vztahy a solidarita

Dříve než přistoupíme k samotnému tématu třígeneračního soužití v rodinách, je nutné věnovat pozornost oblasti mezigeneračních vztahů, resp. mezigenerační a rodinné solidaritě, která je ve vzájemných vztazích nezanedbatelným tématem.

---

16 Srov. GJURIČOVÁ, Š. KUBIČKA, J. *Rodinná terapie*, s. 92

17 JAN PAVEL II. *Evangelium vitae. O životě, který je nedotknutelné dobro*, s.115-116

18 *Katechismus katolické církve*, s. 406

19 Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika. Úvod a principy*, s. 85

20 Srov. *Gaudium et spes*, kap.1.,čl 48-50. (dále jen GS)

21 Srov. GS, čl. 48-50

1.2.1 Pojem generace

Klíčový termín pro mezigenerační vztahy a třígenerační soužití je pojem generace. V obecném smyslu znamená velkou, sociálně diferencovanou skupinu osob, kterou spojuje dobou ovlivněný styl myšlení. Kromě toho prožívají osoby jedné generace důležitá období své socializace na stejném historickém a kulturním pozadí. Podle Karla Manheima²² lze generaci vymezit kvantitativně a kvalitativně. Kvantitativní určení spočívá v době trvání generace, která se obvykle stanovuje na třicet let. Souvisí to s úvahou, podle které je prvních třicet let považováno za dobu učení, dalších třicet let za dobu kreativity a posledních třicet let za období opouštění veřejného života. Za více vypovídající je považováno kvalitativní vymezení. To souvisí s tématem generačního zasazení, kdy se jedná o podílení se na společných osudech, generačních souvislostí, kde se prostřednictvím sociálních a duchovních obsahů vytváří reálné spojení mezi jednotlivci a také s generační jednotou, která představuje konkrétní spojení generace skrze prožitky. Tyto momenty určují působení jednotlivých generací.

1.2.2 Mezigenerační vztahy

Pojem generace je spojován s tématem sociální a kulturní reprodukce a s tématem mezigeneračních vztahů.²³ Oblast mezigeneračních vztahů je velmi rozmanitá. V případě vzájemného porozumění a souznění dochází k oboustrannému obohacení. Zároveň však může vyvstat i množství problémů a konfliktů. Vztahy mezi jednotlivými členy rodiny různých generací významně ovlivňují celkové společné soužití. V tématu mezigeneračních vztahů vnímám dva protichůdné aspekty, které se (v literatuře) ve zdrojích objevují.

Na jedné straně autoři často zdůrazňují, že v moderní době došlo skrze uvolnění tradičních rodinných vazeb k prohloubení názorových rozdílů mezi generacemi. Mohou to být názory na svět, na rodinu, na společnost, týkat se odlišného systému hodnot a dalších oblastí lidského života. V souvislosti s tím slábne porozumění, vážne důvěrnější komunikace mezi generacemi a dochází k citovému oslabení v rámci rodiny.²⁴ Kromě rozdílného vidění světa, hodnot a norem, se generace liší také svými potřebami a zájmy.

---

22 Srov. RABUŠICOVÁ, M. a kol. *Čas a věk hraje roli: tři generace se učí v kurzech*, s.126

23 Tamtéž, s. 127

24 Srov. KLEVETOVÁ, D., DLABALOVÁ, I. *Motivační prvky při práci se seniory*, s. 82

Zvláště mladá generace má více možností, spolu s cestováním a učením se jazyků mají otevřenější společnost a více příležitostí než měly střední a starší generace. Tyto důvody stojí v pozadí názorů, podle kterých žijí děti v odlišné sociální realitě oproti jejich rodičům a prarodičům. „Generace dětí a rodičů žijí v rozdílných sociálních světech, proto dochází v jejich životě k různým nedorozuměním, ať už mezi rodiči, druhou a třetí generací, a nebo mezi příslušníky jakýchkoliv sociálních skupin.“²⁵ Příčinou sporů bývá často neshoda při výchově a hodnocení chování dětí mezi střední a starší generací. Při vícegeneračním soužití se projevují rozmanité povahové rysy a způsoby chování členů jednotlivých generací. Dosažení harmonických vztahů mezi členy rodiny se proto jeví jako náročné.²⁶

Na druhé straně způsobuje nedostatek generačního porozumění pocit izolace, vzdálenosti od svých blízkých a od své nejhlubší podstaty. Z důvodu izolace zejména starší generace, se považují dobré mezigenerační vztahy a vícegenerační soužití za možné řešení problému opuštěnosti starých lidí. Pomoc prarodičů při výchově a hlídání dětí nezřídka bývá pro střední generaci důležitá. Pro vnoučata je rodina školou mezilidských vztahů. Vnímají vzájemné vztahy rodičů a prarodičů, a pokud dobře fungují, mohou se naučit respektu a úctě.²⁷ Ani generační propast nemusí být překážkou vzájemného porozumění, je-li dostatek vůle a zájmu, mohou se nejmladší a nejstarší generace navzájem obohacovat. Prarodiče mohou přispět svými zkušenostmi a doplnit vytváření životních souvislostí mezi přijímanými informacemi. Vnoučata mohou starší generaci pomoci vyznat se v nových informacích, učit se používat modernější techniku atp.²⁸ Vzájemná výpomoc je důležitou součástí mezigeneračních vztahů. Reflektuje a reaguje na konkrétní životní situace a potřeby. Odráží také kvalitu vztahů a zároveň ji podporuje a vytváří.²⁹

1.2.3 Mezigenerační a rodinná solidarita

Kromě vzájemné pomoci má podstatnou roli v rodinném životě také mezigenerační solidarita. Představuje jednu z oblastí, na kterou se v souvislosti s vícegeneračním

---

25 ONDREJKOVIČ, P. a kol. *Rodina v novom miléniu*. Nitra:Univerzita Konštantína Filozofa, 2006. 168 s. ISBN 80-8050-982-4, s.151

26 Srov. ONDREJKOVIČ, P. a kol. *Rodina v novom miléniu*, s.153-155

27 Srov. ONDREJKOVIČ, P. a kol. *Rodina v novom miléniu*, s.154-155

28 Srov. KLEVETOVÁ, D.,DLABALOVÁ, I. *Motivační prvky při práci se seniory*, s. 82

29 Srov. RAJMICOVÁ, K. *Vztahy a soužití generací v rodině*, s.77

soužitím zaměřují výzkumy. Zároveň patří solidarita (v rodině) k tématům, kterými se zabývá etika. Považuji proto za důležité nastínit základní teorii a rozdělení mezigenerační solidarity.

Mezigenerační solidarita v širším významu se týká celé společnosti a bývá upravována státem. V užším významu ji lze pozorovat v rámci rodiny, kde se řídí individuální potřebou jedince, zdroji, které má i dispozicemi a schopnostmi jednotlivých členů rodiny přijímat normy. Důležitým předpokladem pro rodinnou solidaritu je reciprocita (vzájemnost či sounáležitost).³⁰

Mezigenerační solidaritu dělí Durkheim³¹ na dva typy. První je typický pro předindustriální společnost. Vazby v této společnosti, které byly založené na mechanické solidaritě, spočívaly na zvnitřnění společných hodnot, zvyků a norem. Tyto poměrně silné vazby vycházely z tradice a z normativních předpisů. S rozvojem průmyslové revoluce došlo k oslabení těchto vazeb, čímž byla oslabena i mechanická solidarita. Dělná práce však podpořila vznik nové, organické solidarity, která je založena na vzájemné závislosti jednotlivců. Je možné říci, že její podstatou je funkční vzájemná závislost. Durkheimův duální přístup byl ale později kritizován jako příliš zjednodušující.

Mezigenerační solidaritou se zabýval též americký badatel V. Bengston.³² Jeho koncept se vztahuje zvláště na emocionální a behaviorální stránky vzájemných vztahů a soužití mezi generacemi rodičů, dospělých dětí a vnuků. Spolu s autorem McChesney(em) rozlišují 6 dimenzí rodinné solidarity.

- Prvním aspektem je citová blízkost, jedná se tedy o *emoční* či *afektivní* solidaritu. Záleží zde na typu a stupni (hloubce) pozitivních pocitů členů rodiny k sobě navzájem.
- Druhým aspektem jsou kontakty a návštěvy, roli hraje četnost vzájemných interakcí mezi členy rodiny. Tento typ autoři nazývají *asociační* solidaritou.

---

30 Srov. BAWIN-LEGROS, B., STASSEN, J.F. *Intergenerational Solidarity: Between the Family and the State*. Current Sociology, 2002, Vol 50(2), s.243-262.

31 Srov. DURKHEIM, E. *The Division of Labor in Society*. 1933 New York: Free Press. In Robert E. L. Roberts, Leslie N Richards PhD & Vern Bengtson (1991): *Intergenerational Solidarity in Families*, Marriage & Family Review, 16:1-2, s. 11-46.

32 Srov. BENGSTON, V. In: Rajmicová, K. *Vztahy a soužití generací v rodině*, s. 73

- Třetí aspekt představují hodnoty, respektive shoda na hodnotách, postojích a víře jednotlivých členů rodiny. Jedná se o *konsenzuální* solidaritu.
- Výpomoc a podpora jsou zařazeny do *funkční* solidarity. Ta ukazuje úroveň vzájemného poskytování konkrétní pomoci.
- Pátým aspektem jsou rodinné závazky, záleží zde na normách a pravidlech poskytování solidarity. Je tedy označována jako *normativní*.
- *Strukturální* solidarita představuje šestý typ. Jejímí aspekty jsou podoba a struktura soužití. Určující je počet členů rodiny, jejich věk, vzdálenost bydlišť, apod.³³

Na základě tohoto konceptu je možné konstatovat, že rodinná solidarita zahrnuje různé stránky lidské osobnosti, jak psychickou tak i sociální a duchovní oblast. Vliv má ale též otázka materiálního zabezpečení.

1.3 Model mezigeneračního soužití a vlivy na něj působící

Z výše popsaného je patrné, že členové rodiny jsou navzájem propojeni právě díky různým typům solidarity. Mohou si ji prokazovat při samostatném bydlení, ale zvláště v případě, žijí-li v těsné blízkosti či spolu v jedné domácnosti. Nyní předkládám obecnou charakteristiku mezigeneračního soužití.

Mezigeneračním soužitím je myšleno soužití dvou dospělých generací, ve kterém se předpokládá či počítá s tím, že mladší generace má děti. S pojmem mezigenerační korezidence (tj. soužití) pracují především američtí či anglicky píšící autoři, u nás je používán většinou pojem vícegenerační nebo konkrétně třígenerační soužití. V této části se přidržím terminologie citovaných autorů, dále však budu používat spíše český tvar.

U mezigeneračního soužití se může jednat o dva typy. Prvním je mezigenerační soužití v jedné domácnosti. Ke vzniku tohoto typu soužití dochází nejčastěji z ekonomických důvodů, za účelem finanční úspory. Druhým typem je mezigenerační soužití v jednom domě. V takovém případě žijí členové rodiny orientační a prokreační

---

33 Srov. McChESNEY, K. Y. & BENGSTON, V. L. (1988). *Solidarity, integration, and cohesion in families: Concepts and theories*. In Robert E. L. Roberts, Leslie N Richards PhD & Vern Bengtson (1991): *Intergenerational Solidarity in Families*, Marriage & Family Review, 16:1-2, 11-46.

ve dvou oddělených domácnostech, ale v těsné blízkosti. Ekonomické důvody jsou pro tento typ soužití spíše okrajové, přesto by neměly být podceňovány. Důležitějšími se však zdají být důvody emocionální či instrumentální, např. potřeba péče o nejmladší nebo naopak nejstarší generaci.³⁴

1.3.1 Mikroúroveň mezigeneračního soužití

Autoři Insengard a Szydlik³⁵ předkládají model, pomocí kterého je možné pohlížet na mezigenerační soužití. Rozlišují v něm tři úrovně vlivu na vznik a trvání soužití. První úroveň je tzv. mikroúroveň. Je spojena s individuálními potřebami a příležitostmi rodičů a jejich dospělých potomků. Autoři považují tuto oblast za stěžejní pro vznik mezigeneračního soužití, proto se na ni zaměřím nejvíce.

V příležitostech se odráží zdroje solidarity, tedy to, co může jedna generace poskytnout té druhé. Příležitosti proto mohou v důsledku podporovat nebo naopak zabraňovat mezigeneračnímu soužití. Na druhou stranu potřeby vyznačují (signalizují) potřebu solidarity, např. když jedna generace potřebuje pomoc té druhé nebo je potřeba pomoci vzájemná. Pokud je potřeba solidarity vysoká a zároveň ji nebrání nedostatek příležitostí, zvyšuje se tím pravděpodobnost vzniku mezigeneračního soužití.³⁶

1.3.1.1 Příležitosti a potřeby rodičů

Mezi ukazatele příležitostí rodičů (rozumí se to, co mohou rodiče svým dospělým potomkům nabídnout) patří zejména jejich příjem, případně vzdělání, vlastnictví a velikost domu.³⁷ Autoři Fingerman, Miller a kol.³⁸ poukazují na fakt, že je v současné době ze strany společnosti negativně vnímána závislost dospělých potomků na svých rodičích, bývá jim prisuzováno využívání jejich zdrojů a celkové podpory. Tito autoři však zjistili, že rodiče nejvíce podporují své dospělé děti, které jejich pomoc potřebují a děti, u kterých je pravděpodobnost, že jim jejich pomoc opětují, až ji oni ve stáří a nemoci budou potřebovat. Z toho je patrný předpoklad vzájemné pomoci. Rodičům,

---

34 Srov. ISENGARD, B. SZYDLIK, M. (2012). *Living Apart (or) Together? Coresidence of Elderly Parents and Their Adult Children in Europe*. *Research on Aging*, 34(4), s. 449-474.

35 Srov. ISENGARD, B. SZYDLIK, M. (2012). *Living Apart (or) Together?*, s. 449-474.

36 Srov. ISENGARD, B. SZYDLIK, M. (2012). *Living Apart (or) Together?*, s. 449-474.

37 Srov. ISENGARD, B. SZYDLIK, M. (2012). *Living Apart (or) Together?* s. 449-474.

38 Srov. FINGERMAN, K., MILLER, L. a kol. (2009) *Giving to the Good and the Needy: Parental Support of Grown Children*. *Journal of Marriage and Family* 71, s. 1220 -1233.

kteří podporovali své dospělé potomky svým úsilím a financemi, se často podpora právě od těch dětí vrací.

Kdo je příjemce a kdo poskytoval pomoci, zjišťoval autor Choi. Svým výzkumem se zaměřil na třígenerační soužití, přičemž člen nejstarší generace nežil v partnerství. Na základě výsledků rozdělil soužití třígeneračních rodin do čtyř skupin. Do první skupiny patří ti, kteří vždy žili spolu. Druhou skupinu tvoří ty rodiny, které spolu žijí za účelem pomoci dospělému potomku. Ve třetí jsou zařazeny rodiny, k jejichž soužití došlo z důvodu pomoci rodiči (z nejstarší generace) a do čtvrté skupiny patří soužití rodin, které je výhodné pro obě strany. Tento výzkum byl prováděn na americké populaci, není tedy možné výsledky zcela zobecnit i pro evropské země. Ukázalo se ale, že společné soužití za účelem pomoci dospělému potomku a jeho rodině bylo uváděno nejméně. Ostatní tři možnosti dosáhly podobné úrovně (přibližně 27 %).³⁹

Na druhé straně stojí potřeba solidarity od dospělých dětí k jejich rodičům. Faktory, které zvyšují pravděpodobnost společného soužití, jsou jak zhoršený zdravotní stav a vyšší věk, které mnohdy zvyšují potřebu péče, tak i ovdovění a s ním spojený pocit osamělosti.⁴⁰ Z výzkumu osamělosti ve stáří by se dalo usuzovat, že po ovdovění je soužití s rodinou svých dětí pro rodiče do určité míry ochranou proti pocitu osamělosti. V tomto ohledu ale velmi záleží na kulturním kontextu. V zemích, kde je upřednostňována samostatnost a nezávislost, může naopak společné soužití s dospělými potomky způsobit výrazně silnější pocit osamělosti. Obecně však platí, že největší osamělost zažívají staří lidé, kteří žijí v samostatné domácnosti bez partnera.⁴¹

1.3.1.2 Příležitosti a potřeby dospělých potomků

Příležitosti a potřeby dospělých dětí bohužel žádné dostupné zdroje neuvádějí. Autoři Insengard a Szydlík však považují za nejdůležitější vliv pro vznik či trvání třígeneračního soužití příjmovou situaci dospělých potomků. Za příležitost by se dalo považovat podobně jako na straně rodičů vlastnictví vhodného domu či bytu. Osobně bych do potřeb ze strany dětí zařadila finanční výpomoc od jejich rodičů, např. v době

---

39 Srov. CHOI, N.G. (2003). *Coresidence Between Unmarried Aging Parents and Their Adult Children. Who Moved in With Whom and Why?* Research on Aging. Vol. 25 No. 4, s. 384-404.

40 Srov. ISENGARD, B. SZYDLIK, M. (2012). *Living Apart (or) Together?* s. 449-474.

41 Srov. GIERVELD, J. J., DYKSTRA, P.A., SCHENK, N. (2012). *Living arrangements, intergenerational support types and older adult loneliness in Eastern and Western Europe.* Demographic Research, 27, s.167-199.

nezaměstnanosti či rozvodu, pomoc s péčí o jejich děti apod.

1.3.2 Mezo-úroveň: Struktura rodiny

Druhou úrovní působící na společné soužití je struktura konkrétní rodiny, která je nazývána mezo-úrovní. Strukturu rodiny vytváří počet dětí, rodinný stav, ale vliv mají zejména konkrétní vztahy mezi rodiči a dospělými potomky. Čím více mají rodiče dětí, tím se pro ně zvyšuje pravděpodobnost mezigeneračního soužití. Naopak z pohledu dětí se se zvyšujícím počtem sourozenců pravděpodobnost společného soužití s rodiči snižuje.

1.3.3 Makro-úroveň: Kulturní a společenský kontext

Třetí oblast představuje makro-úroveň, která zahrnuje především kulturní a společenský kontext. Představuje ho jak stát, tak i společnost, ve kterých existuje mnoho faktorů, jež ovlivňují vícegenerační soužití. Řadí se sem sociální, ekonomický či daňový systém, pracovní trh, fungování sociálního státu, bytová situace apod. Na soužití působí též různé kulturní normy a tendence.⁴²

1.4 Formy a podoby třígeneračního soužití v rodinách

S výše popsanou mezo-úrovní vlivu, která se týká struktury rodiny, souvisí konkrétní podoby třígeneračního soužití v rodinách. Kromě uspořádání rodiny se v nich odráží situační faktor, důvody k soužití a také určité psychologické předpoklady, které se s konkrétní podobou více či méně pojí. Nejprve však předložím typologii třígeneračního soužití, která se odvíjí od přístupu jednotlivých generací.

1.4.1 Typologie třígeneračního soužití v rodinách

Na základě obecných znaků, zejména postojů a přístupů členů rodiny, které soužití vykazuje, je možné určit jeho jednotlivé formy či typy. Jsou hodnoceny na škále od negativní až do pozitivní formy soužití.

- 1) *Nesmiřitelné soužití* - negativně se zde projevuje sobecký až nemorální postoj,

---

42 Srov. ISENGARD, B. SZYDLIK, M. (2012). *Living Apart (or) Together?* s. 449-474.

který zabraňuje pozitivnímu vzájemnému vztahu mezi generacemi. Ty mezi sebou soupeří, ohrožena je především stabilita mladého manželství.

2) *Vychytralé soužití* - jedna z generací žije s tou druhou z předstíraného zájmu, v pozadí však stojí vlastní zájem (finanční podpora, pomoc s dětmi, v domácnosti, atd.)

3) *Vynucené soužití* - toto soužití je vynucené okolnostmi, tedy dá se říci nedobrovolné. Nemusí ale automaticky znamenat negativní přístup generací k sobě navzájem.

4) *Podbízivé soužití* - dochází k němu častěji ze strany rodičů, kdy chtějí získat zájem a vděčnost svých dětí. Znakem je bezmocnost vůči mladší generaci a snaha o zachování zdání dobrých vztahů.

5) *Liberální (volné) soužití* - nejsou určena pravidla soužití a nejsou zřetelné ani hranice, každý se řídí sám sebou. Citové vazby jsou slabé a členové si neuvědomují povinnosti vůči sobě navzájem. Převládá v něm lhostejnost a nezájem o druhé.⁴³

6) *Rovnocenné (realistické) soužití* - rovnocenný přístup je důležitým a zásadním předpokladem ve vztazích uvnitř rodiny. Na jeho základě může převládat mezi generacemi uvolněnost a pohoda, členové rodiny nemusí mezi sebou soupeřit. Vzájemně se akceptují a respektují, jsou si vědomi svých práv a povinností vůči sobě. Bývají dohodnutá pravidla, které se snaží jednotliví členové dodržovat.⁴⁴

Cibulec⁴⁵ popisuje kvalitativní úroveň vztahů, která je patrná zvláště při společném soužití jednotlivých generací. Soužití založené na *nepřátelství* hodnotí jako negativní formu, která se vyskytuje častěji u dočasného bydlení. Nepřátelství se projevuje jak otevřeně, kdy dochází k verbálním (v krajních případech i k fyzickým) střetům, tak i skrytě, kde je maskováno. Nepřátelství se vyvíjí od vzájemných vztahů, proto je možné mu předcházet a zabraňovat v průběhu soužití, pokud již na něm nevzniklo. *Vegetační soužití* se projevuje lhostejností generací k sobě navzájem, mají k němu sklony spíše příslušníci mladší generace. Může znamenat obranu a východisko z nepříznivé situace, kdy se například prodlužuje dočasné bydlení. Je založené na nezájmu a odstupu, předstírání sympatií nebo i využívání příslušníků jiné generace ve

---

43 Srov. KLEVETOVÁ, D., DLABALOVÁ, I. *Motivační prvky při práci se seniory*, s. 81

44 Srov. GABURA, J. In: ONDREJKOVIČ, P. a kol. *Rodina v novom miléniu*, s.154-155

45 Srov. CIBULEC, J. *Soužití tří generací*, s. 77-85

vlastní prospěch. Za pozitivní formu považuje autor *společné bydlení se samostatnou správou*. Orientační

a prokreační rodina hospodaří samostatně. Shledává v něm výhodu samostatnosti, ke které bývá tendence dříve či později dospět. Zároveň je zabráněno zvláště finančního využívání členů další generace. Ideálním je podle autora soužití, které nazývá *komunou*. V takové formě soužití generace společně žijí i hospodaří a zároveň mají mezi sebou dobré vztahy. Zároveň ho označuje za velmi náročný, a v pravém významu málokdy se vyskytující.

1.4.2 Podoby třígeneračního soužití v rodinách

Třígenerační soužití v rodinách má mnoho možných variant. Předkládané podoby nejsou pravděpodobně vyčerpávající a jistě existují i další možnosti. Popisují běžnější typy soužití, včetně jejich výhod, ale i rizik. Autorka Rajmicová konstatuje, že pro všechny typy soužití a vztahy mezi generacemi je obecně platné, že se jedná o soužití a vztahy dvou samostatných rodin.⁴⁶ Toto vědomí přispívá k vzájemnému respektu a vědomí hranic, které je při společném soužití potřeba zachovávat.

1.4.2.1 Tři dospělé generace

Jedním z možných způsobů třígeneračního soužití je společné bydlení tří generací dospělých členů rodiny. Tato situace je spíše výjimečná. Problémy zde způsobuje věková rozdílnost, zejména mezi nejmladší a nejstarší generací.⁴⁷

1.4.2.2 Dvě dospělé generace s jednou nedospělou

Častější podobou třígeneračního soužití, je bydlení manželského páru s nedospělým dítětem (dětmi) u rodičů jednoho z nich. Obecně vzato není zcela bezvýznamné, zda rodina bydlí u manželčiny nebo naopak manželových rodičů. Cibulec⁴⁸ uvádí názor, že bydlení u rodičů manželky není tak konfliktní, jako u rodičů manžela. Příčin v tom vidí několik, zejména rozdílnost přístupu k domácím pracím. Ty bývají zdrojem různých konfliktů a hádek, které mají dopad na všechny zúčastněné. Odlišnost pohledů

---

46 Srov. RAJMICOVÁ, K. *Vztahy a soužití generací v rodině*, s. 73

47 Srov. CIBULEC, J. *Soužití tří generací*, s. 75

48 Srov. CIBULEC, J. *Manželské praktikum*, s. 282-283

se často projevuje i v otázce výchovy dětí. Jako celkově náročnější je chápáno soužití také proto, že se v jedné domácnosti objevují dvě v podstatě cizí ženy, které mezi sebou mohou bojovat o přízeň, dokazovat svou nepostradatelnost, větší zručnost apod. Citlivost na vzájemnou kritiku bývá v tomto vztahu veliká a velmi snadno tak může docházet ke konfliktním situacím.

Na pohled stejnou situací je, když u mladé rodiny bydlí rodiče jednoho z nich. Ačkoliv skladba rodiny může být stejná jako v předchozím typu, to, komu patří společně sdílené prostory, ať už dům či byt, hraje určitou roli. Zejména v těch situacích, kdy má jít o rozhodující slovo v otázkách soužití, vzájemných dohod a pravidel v domácnosti.⁴⁹

1.4.2.3 Chybějící partner

Společné soužití tří generací má i takovou variantu, kdy v jedné z dospělých generací chybí partner. Tedy například spolu žijí jeden prarodič a mladá rodina, nebo manželství prarodičů, jejich potomek a vnouče. Z obecného pohledu, jednostranná nevyváženost mezi generacemi v počtu dospělých osob je pro společné soužití problematické. Nesnáze pramení v ekonomických, ale i citových záležitostech. U osoby, která zůstala sama, se může objevit závislost na manželském páru. To mnohdy působí zátěž na jejich vztah. Za celkově náročnější je považováno společné bydlení úplného manželství prarodičů a jednoho z mladého páru. Důvody k takovému soužití bývají zejména rozvod či dlouhodobá nepřítomnost partnera.⁵⁰ V případě, že se syn nebo dcera vrací do své původní rodiny, byť už se svým potomkem, snadno se opakuje původní uspořádání v rodině. Rodiče se snaží svému dítěti poskytnout oporu, rizika jsou však spojena s převzetím odpovědnosti a vůdčí role při řízení rodiny.⁵¹ Z hlediska rodičů se jejich dospělý potomek může dostat zpět do pozice dítěte, za kterého mají tendence rozhodovat.

K bydlení jednoho rodiče s rodinou svého dospělého syna či dcery dochází například z důvodu rozvodu či ovdovění, může k tomu přispět i ekonomická stránka, za účelem pomoci s výchovou dítěte nebo naopak kvůli péči o staršího člena. V takovém

---

49 Srov. CIBULEC, J. *Manželské praktikum*, s. 284

50 Srov. CIBULEC, J. *Soužití tří generací*, s. 75-76

51 Srov. GJURIČOVÁ, Š. KUBIČKA, J. *Rodinná terapie*, s. 93.

soužití se objevují problémy komunikačního rázu, v otázkách trávení volného času atd.⁵²

1.4.2.4 Soužití s prarodičem

Třigenerační soužití může mít i takovou podobu, že mladá rodina bydlí s prarodičem (prarodiči) jednoho z manželů. Ačkoliv je rozdíl věku poměrně veliký, může soužití přinést radost oběma stranám. Zneužitelná je však zejména fyzická či psychická bezbrannost starého člověka, na jehož úkor mohou mladí žít, pro zvýšení svého pohodlí (např. hlídání dětí, domu apod.)⁵³

1.4.2.5 Soužití po určité době

Nezávisle na důvodech společného soužití, je vzhledem k překonávání krizí a konfliktů mezi členy třigenerační rodiny lepší, žije-li nejprve mladá rodina odděleně. Období prvních tří až pěti let po svatbě se utváří vzájemné vztahy mezi manželi, v případě narození potomka si zvykají na rodičovskou roli, jejich soužití nabývá stabilnějších forem, dochází také k překonávání prvních problémů a náročných situací.⁵⁴ V případě že žijí třigeneračně, je soužití rozšířeno o další vztah a není ještě tak odolné vůči konfliktům a připraveno uhájit si samostatnost a vlastní řád. Z praktických důvodů dochází k bydlení mladé rodiny a rodičů pravděpodobněji, ať už kvůli bytovým a ekonomickým podmínkám, pomoci s vedením domácnosti, s péčí a výchovou dětí apod.

Na závěr považuji za důležité uvést, že typologie soužití i podoby byly popisované s určitým zobecněním. Není možné postihnout všechny faktory, které soužití ovlivňují a především osobnostní rysy a charakteristiky lidí, které mají na soužití generací velký vliv. Zvládat dobré rodinné soužití předpokládá znát sám sebe, vědět o svých možnostech i omezeních, ovládat své chování a schopnost umět řešit situace. To umožní jednotlivci reflektovat svoje přispění k celkovému rodinnému soužití i ke vztahům mezi generacemi.⁵⁵

---

52 Srov. CIBULEC, J. *Soužití tří generací*, s. 76

53 Srov. CIBULEC, J. *Soužití tří generací*, s. 76

54 Srov. BRTNÍKOVÁ, M a kol. *Problematika manželství zralého věku*, s.43

55 Srov. ONDREJKOVIČ, P. a kol. *Rodina v novom miléniu*, s.159

1.5 Koncept sociálního fungování

S ohledem na zaměření této práce je třeba také věnovat pozornost spojitosti třígeneračního soužití v rodinách s teorií sociální práce. Konkrétně jde o koncept sociálního fungování, díky kterému je možné uvažovat o rodině jako celku, zároveň je možné zacílit pohled na individuální životní situaci každého člena generace a rodiny. Koncept sociálního fungování je vztahován především k přínosu a překážkám třígeneračního soužití. Jeho objasnění pomůže při definování východisek pro sociálního pracovníka, který pracuje s třígenerační rodinou či jejími jednotlivými členy.

Termín sociální fungování použila jeho propagátorka Bartlettová⁵⁶ pro označení interakcí, které probíhají mezi požadavky prostředí a lidmi. Může se jednat právě o jednotlivé členy (dítě, rodič, prarodič) třígenerační rodiny. Pro každého člena může znamenat život v třígenerační rodině určitou podporu ve zvládnání jeho sociálního fungování. Zároveň na něj mohou být kladeny vyšší nároky a požadavky. „Zvládnání se týká lidského úsilí řešit situace, které mohou být vnímány jako sociální úkoly, životní situace nebo problémy života. Lidé prožívají tyto životní úkoly primárně jako tlaky ze svého sociálního prostředí.“⁵⁷ Zvládnáním autorka označuje schopnost lidí řešit vlastní problémy. Požadavky nebo očekávání prostředí představují kontext, ve kterém se lidé pokoušejí své problémy zvládat.⁵⁸ Bartlettová vymezila čtyři typy faktorů, které mohou ovlivňovat schopnost člověka (v našem kontextu člena rodiny) zvládat životní úkoly, jsou to: *vlastnosti člověka*, *očekávání vůči člověku* od jeho sociálního prostředí, *podpora*, které se člověku od subjektů v jeho sociálním prostředí dostává, případně nedostává a *interakce* mezi očekáváním prostředí a schopností člověka je s podporou sociálního prostředí nebo samostatně zvládat.⁵⁹

Autoři Musil a Navrátil spatřují pod pojmem sociálního fungování komplex mnoha skutečností. Mezi nimi je uveden předpoklad rovnováhy mezi požadavky prostředí a člověkem. V případě, že jedinec požadavky prostředí nezvládá, dojde k narušení rovnováhy. Někdy se jí podaří opět svými silami získat, někdy schopnost samostatně zvládnout situaci chybí. Příčinou problémů a jejich následnému nezvládnání může být nedostatek schopností či dovedností konkrétního člověka, ale také nepřiměřenost

---

56 Srov. BARTLETTOVÁ. In: MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce*, s.185

57 Srov. BARTLETTOVÁ. In: MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce*, s.185

58 Srov. BARTLETTOVÁ. In: MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce*, s.185

59 Srov. ŠRAJER, J., MUSIL, L. eds. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*, s. 11

očekávání a požadavků prostředí vůči němu.⁶⁰ Vztaženo k třígenerační rodině, jsou-li požadavky a podpora ve vztahu ke každému členu rodiny v rovnováze, je položen základ k přínosu třígeneračního soužití pro její členy. Mohou ale nastat různé situace, které stabilitě zabraňují nebo ji naruší. Objevují se potom problémy, které je potřeba řešit. Pro přiblížení takových situací, bych ráda uvedla několik konkrétních příkladů možné nerovnováhy.

Nerovnováha může vzniknout na základě neúměrných požadavků na rodiče. Na jedné straně se očekává, že se postará o své děti, na druhé straně má pečovat o svého rodiče. Může tím dojít k přetížení, které rodič přestane zvládat a v důsledku se to projeví právě v poskytované péči, ve vzájemném vztahu či celkové atmosféře v rodině. Příliš velké nároky může vnímat i prarodič. Je mu například svěřena péče o vnoučata a pomáhá se zajištěním domácnosti, nezbývá mu pak čas ani síly na své vlastní potřeby a záležitosti. Přetěžování dítěte může nastat ve chvíli, kdy nevládnou příliš dobré vztahy mezi střední a nejstarší generací a využívají dítě jako prostředníka mezi sebou.

---

60 Srov. MUSIL, L., NAVRÁTIL, P. In: MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce*, s.185

2 Historický pohled na proměnu soužití v rodinách

Podoba rodiny se v průběhu staletí měnila, svůj vliv kromě jiných mělo prostředí, ve kterém žila. Rozdílly byly znatelné jak mezi kontinenty, tak v rámci jednotlivých území. Zároveň se mnohdy lišila podoba rodiny na venkově od rodiny ve městě. Model třígeneračního soužití v rodinách je v této kapitole sledován v evropském prostředí. Vzhledem k pramenům však nejsou zcela postihnutečné odlišnosti mezi jednotlivými oblastmi, zvláště v dřívějších dobách. Tento historický exkurz se zaměřuje na rodinu v době našeho letopočtu, přesto začíná krátkým pohledem na starověkou řeckou rodinu.

2.1 Rodina v průběhu staletí - od starověku do pozdního středověku

Označení rodina se ve starověku a středověku užívalo v jiném významu než dnes. Bližší k tehdejšímu pojetí rodiny je pojem domácnost. Rodinu tvořilo společenství lidí, kteří spolu bydleli a hospodařili, proto se do ní započítávali nejen příbuzní, ale každý „v domě“. Patřilo tam služebnictvo, tovaryši, učni, čeledíni a děvečky. Zároveň pro výše postavené, zejména šlechtu znamenala rodina přibližně to samé, co rod. Nezahrnovaly se do ní jen osoby, které společně žily, vzdálenost jejich sídel nebyla podstatná. Roli hrálo pokrevní příbuzenství, na jeho základě udržovali jednotu moci a majetku.⁶¹

2.1.1 Uspořádání starověké řecké rodiny

Řecká rodina se od středověké poměrně lišila. Řecké manželství bylo sice monogamní, ale byl tolerován nemanželský poměr a rozluka manželství byla zejména ze strany muže možná. Účelem manželství bylo zajistit si zákonné dědice, aby byli ve stáří svým rodičům oporou. Podle názorů starých Řeků bylo povinností dětí, aby se postaraly o „starce“. Měly jim zajistit dobré stáří, pohřeb a posmrtnou úctu (kult). Lze ovšem předpokládat, že ne vždy se jim této péče později skutečně dostalo.⁶²

---

61 Srov. MOŽNÝ, I. *Kapitoly ze sociologie rodiny*, s. 5

62 Srov. HORSKÁ, P. a kol. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, s. 42-46

2.1.2 Nástup křesťanství a raný středověk

S nástupem křesťanství se některé postoje týkající se manželství a rodiny oproti obvyklé praxi tehdejší doby změnily. Zejména pojetí manželství jako nerozlučitelného svazku muže a ženy, odsuzování mimomanželských poměrů, zákaz zabíjení nemluvňat, potratů, sňatků s příbuznými a další, znamenaly (nejen) pro římskou společnost zcela nový postoj. Poté, co se stalo křesťanství státním náboženstvím, mělo na rodinný život nemalý vliv. Přesto nebyla všechna příkázání a církevní nařízení dodržována bezvýhradně a všemi sociálními vrstvami nebo národy stejně.⁶³ Celkové oslabení vlivu křesťanství přinesla až renesance a později i rozvoj průmyslu.

O období raného evropského středověku zhruba od 5. do 8. století není příliš demografických poznatků. Výrazným jevem v této době byly přesuny obyvatelstva. Z odhadů počtu dětí v rodině, které se dožily dospělosti, to byly v průměru jen jedno až dvě děti. Rodina se proto skládala přibližně jen ze 4 členů. V případě, že žil s rodinou některý z prarodičů, který ovdověl, to bylo více. Dospělí potomci v rodině nezůstávali, odcházeli mimo obec nebo se odstěhovali s nově založenou rodinou.⁶⁴ Přestože se jedná o obecný popis, je možné z toho odvodit, že k třígeneračnímu soužití docházelo častěji v situaci, kdy některý z rodičů ovdověl. Pravděpodobně ne vždy, když se tomu tak stalo, si ho mladá rodina vzala k sobě, ale výjimečná situace to zřejmě také nebyla.

2.1.3 Velikost a podoba domácnosti ve vrcholném a pozdním středověku

2.1.3.1 Charakter a funkce rodiny

V 8. až 10. století probíhala nadále značná migrace obyvatel a v dalších století (11. až 13.) se projevil kolonizační tendence, mimo jiné i v českých zemích. Již založená města se rozrůstala a přibývala nová. Mezi nimi a venkovem se objevovaly rozdíly, v městech se nacházelo více svobodných dospělých obyvatel, zjevná byla vyšší úmrtnost a obvykle nižší porodnost.⁶⁵ Velikost a charakter domácností také nebyl stejný, konkrétní odlišnosti popisují níže.

---

63 Srov. HORSKÁ, P. a kol. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, s. 52-55

64 Srov. Tamtéž, s. 112, 147

65 Srov. Tamtéž, s. 159-161

Obecně ve středověku znamenala rodina základní buňku společnosti. Kromě toho, že byla výrobní jednotkou a správcem majetku, zajišťovala reprodukci obyvatelstva a výchovu dětí. Zastávala též funkci garanta vzájemné pomoci mezi svými členy a bránila je proti vnějším vlivům.⁶⁶ V souvislosti s tím, že byl dům jednak bydlištěm, a zároveň pracovištěm a ekonomickým zabezpečovatelem, byly rodinné vztahy určovány především ekonomicky. Život a práce v domácnosti se odvíjely také od náboženského života, dodržovaly se neděle a svátky, a podle církevního roku se formovaly mravy a obyčeje.⁶⁷

2.1.3.2 Srovnání městských a venkovských rodin

Složených domácností se na venkově vyskytovalo více než neúplných a než domácností jednotlivců. Ve městech byla opačná tendence. Vysvětlením pro tento jev, je možnost snazšího nalezení obživy ve městě, jak pro vdovu tak mladého člověka. Podmínky pro bydlení širší rodiny z hlediska chudé vrstvy nebyly ve městě příznivé, proto převažovaly jednoduché domácnosti.⁶⁸ Není tedy překvapivé, že venkovské rodiny byly v průměru větší. Žít mimo rodinu nebylo na vesnici prakticky možné, zatímco početnější rodinu si mohli ve městech dovolit jen nejmajetnější. Koncem středověku postupně docházelo k oddělenému bydlení střední a starší generace. U bohatých rodin ale přetrvávala značná soudržnost, která byla motivována zájmem na udržení rodinného majetku. Příbuzenství bylo celkově ve středověku silným poutem mezi lidmi, podobně jako v předchozích dobách, ale na rozdíl od doby industrializace.⁶⁹

2.1.3.3 Skladba domácnosti v pozdním středověku

Pro představu o podobě rodiny a domácnosti v Evropě v pozdním středověku je možné použít údaje z toskánského katastru, který se datuje kolem roku 1427. Podle tohoto soupisu byla nejběžnějším typem úplná rodinná domácnost. Její jádro tvořil manželský pár většinou s dětmi, někdy s dalšími příbuznými (vnuky, sourozenci a podobně). Do domácnosti, jak bylo již zmíněno, patřili také sloužící, tovaryši a učňové. Podobně jako dnes existují rodiny úplné a neúplné, rozlišovaly se tak i tehdejší domácnosti. Neúplné

---

66 Srov. HORSKÁ, P. a kol. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, s. 219

67 Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika: úvod a principy*, s. 40-41

68 Srov. HORSKÁ, P. a kol. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, s. 222-224

69 Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s.20

domácnosti byly zastoupené vdovami, společně žijícími sourozenci nebo jinými osaměle žijícími osobami. Nezanedbatelný počet činily složené domácnosti, ve kterých bylo sdruženo několik manželských párů. Stávalo se také, že u rodičů žil nadále ženatý syn či synové. Mnohdy, v případě smrti otce se udržovaly sourozenecké domácnosti, zejména když byli sourozenci ještě mladí. Sloužilo to k vzájemné solidaritě (pomoc při práci na poli atd.).⁷⁰

2.1.3.4 Nepravděpodobnost třígeneračních rodin

Ačkoliv rodina neboli domácnost byla ve středověku poměrně široká, předpoklad běžného soužití tří či více generací není dle některých autorů správný. Na příklad Goody⁷¹ označuje za základ domácnosti nukleární rodinu a předkládá tvrzení, že se třígenerační domácnosti vyskytovaly jen vzácně. Dodává k tomu, že ve většině Evropy nejstarší generace brzy předávala hospodářskou usedlost potomkům a stahovala se do tzv. západního pokoje (v Irsku) či na výměnek (v Německu), v jiných oblastech do sousedního domu. Tam rodiče očekávali hmotnou podporu od příbuzných. Přestože dle Goodyho existovalo relativně málo třígeneračních domácností, uznává že probíhala mezi členy třígenerační rodiny navzdory oddělenému bydlení vzájemná pomoc. Matoušek při pohledu na středověkou rodinu shledává běžným soužitím širších rodin. Tři nebo čtyřgenerační rodinu naproti tomu označuje za vzácnou vzhledem k nízkému průměrnému věku lidí.⁷²

2.2 Rodina v novověku v preindustriální společnosti

2.2.1 Struktura domácností

„Od prostého sedláka až po bohatého obchodníka, od chudého řemeslníka až po šlechtice, ve městě i na venkově žil člověk v raném novověku po celý svůj život ve společenství domu.“⁷³ Dům a rodina se skončením středověku nepřestaly být ochranným a životním společenstvím, rodinný život a práce ještě nebyly odděleny. Jejich úzké propojení zabezpečovalo sociální a hospodářské potřeby. Individualita člověka v rodině,

---

70 Srov. HORSKÁ, P. a kol. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, s. 219-222

71 GOODY, J. *Proměny rodiny v evropské historii*, s. 72

72 Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s. 31

73 Srov. VAN DÜLMEN, R. *Kultura a každodenní život v raném novověku*, s. 9

kteřá je v současnosti běžná, nebyla pro členy rodiny v tehdejší době známá. Ačkoliv patriarchální rodina vykazovala tradičně uspořádané role, zcela autonomní sociální jednotkou nebyla. Svým způsobem patřila do pracovní oblasti vesnické či městské společnosti a musela se řídit jistými nařizenými.⁷⁴

Základní jednotku společenského života v raném novověku představoval dům. Jak bylo zmíněno již výše, pojem rodiny, pod kterým chápeme v kontextu současnosti úzké společenství rodičů a dětí se v tomto smyslu objevil až koncem 18. století. Do „domu“ patřili kromě pána, jeho ženy a dětí i všichni ostatní, kteří tam bydleli. To mohli být vlastní, nevlastní i nemanželské děti, příbuzní, podruzi s výměnkáři a většinou svobodné děvečky a čeledínové, kteří vstupovali do služby pouze na určitou dobu. To byla často mládež, děti sedláků a podruhů, mnohdy byli spříznění s pánem domu. Obecně to byli potomci, kteří neměli právo na dědictví, proto vstupovali do služby v jiném hospodářství. Podruzi byli jen výjimečně příbuzní pána (paní domu), mohli žít v manželství, ale vždy byli poslušni pánovi. Pod označením výměnkáři se nacházejí starší osoby, většinou prarodiče, kteří žili v domě, ale již se nepodíleli na jeho hospodářském životě. Všechny tyto osoby podléhaly pravomoci pána domu, který byl obvykle zároveň hospodářem a zaměstnavatelem.⁷⁵ Byl také ručitelem domácího pořádku, všechna důležitá rozhodnutí závisela na něm stejně jako řešení konfliktů uvnitř rodiny. Byl reprezentantem domu navenek a před společností byl zodpovědný za výchovu dětí, i když mnohdy se svou ženou, v duchu křesťanské morálky. Pro dominanci otce, čili pána domu je rodina nazývána patriarchální. Ačkoliv role v rodině byly rozličné a pevně definované, byli na sebe navzájem všichni odkázaní, jeden na druhého. Nebylo možné pro jednoho člena získat nad ostatními výsadní postavení. Sociální vztahy byly určovány nutností využívat a udržovat majetek. Příbuzenství nebylo základem domu, to byla jednota a pospolitost. Hrál ale roli zejména v otázce dědictví (dědit mohl pouze legitimní syn nebo dcera).⁷⁶

2.2.2 Velikost domácností

Pro zajištění dobrého hospodářského fungování a poskytnutí dostatečné obživy všem obyvatelům, musel dům dosáhnout určité velikosti, která odpovídala příslušnému typu

---

74 Srov. VAN DÜLMEN, R. *Kultura a každodenní život v raném novověku*, s. 10

75 Srov. VAN DÜLMEN, R. *Kultura a každodenní život v raném novověku*, s. 13-14

76 Srov. VAN DÜLMEN, R. *Kultura a každodenní život v raném novověku*, s. 14-17

hospodářské činnosti (selský dvůr či řemeslná dílna). V případě, že byl počet dětí nižší, než bylo potřeba, byla najímána čeleď. Pokud bylo dětí více, snažil se pán domu, aby jeho děti vstoupily do služby. Roli ve velikosti domácnosti hrálo i dědické právo a charakter vykonávané práce. Jeho velikost nebyla nikdy výsledkem náhodných vlivů. Z údajů, které jsou k dispozici a z kterých lze vyvodit obecnější závěry, je možné konstatovat, že vlastní jádro rodiny bylo nezávisle na velikosti dvora (domu) poměrně malé, v průměru 4-5 členů rodiny. Ale jen velmi málo domácností tvořila pouze nukleární rodina.⁷⁷

2.2.3 Četnost vícegeneračních rodin

O počtu generací v rodině se od van Dülmena dozvídáme, že vícegenerační rodiny neměly v celkovém měřítku příliš velký význam. „Skutečně okrajově se zde vyskytovaly vícegenerační rodiny, což je důkazem toho, že domácnosti přecházely do rukou dědiců většinou až po smrti pána domu, který se zpravidla nedožil tak vysokého věku, aby mohla vícegenerační rodina vůbec vzniknout.“⁷⁸ Van Dülmen podkládá své tvrzení údaji zjištěnými v polovině 17.století v obcích Berndorfu a Dorfbeurenu. V nich byla shledána úplná absence vícegeneračních rodin. Komentuje to tím, že manželství bylo patrně možné až po předání hospodářství, k čemuž docházelo po smrti pána domu nebo jeho odchodu na výměnek. Počet domů s výměnkou přitom činil jen necelých 30% a zda tam žili vždy prarodiče, nelze s jistotou říci.

Podobný názor zastává i Možný, který třígenerační rodinu považuje za nepravděpodobnou a čtyřgenerační rodinu za téměř vyloučenou. Ke svému názoru dochází na základě průměrného věku dožití, průměrného věku při sňatku a souvislosti s předáváním dědictví.⁷⁹ Na základě předložených tvrzení nemá dojít k přesvědčení, že třígenerační soužití neexistovalo. Van Dülmen sám připouští, že průměrné hodnoty nejsou zcela reprezentativní. Možný se snažil vyvrátit představu běžnosti (resp. převažujícího počtu) takového soužití, vychází přitom též z průměru. Soužití tří

---

77 Srov. VAN DÜLMEN, R. *Kultura a každodenní život v raném novověku*, s. 24-26

78 VAN DÜLMEN, R. *Kultura a každodenní život v raném novověku*, s. 31

79 Srov. MOŽNÝ, I. *Kapitoly ze sociologie rodiny*, s. 28.

generací bylo ovlivňováno zejména okolnostmi, kterými byl sňatek, předání hospodářství, úmrtí některého z rodičů a nebylo z toho důvodu příliš časté. Překážky už jen pro vznik soužití jsou tedy docela zřejmé, přínosem soužití se autoři konkrétně nezabývají. Přesto se Van Dülmen u rodinných vztahů zastavuje.

Ačkoliv bylo společenství domu udržováno nutností přežít a zajistit si obživu, bylo by podle zmíněného autora zjednodušením, dívat se na společné soužití jen z ekonomického pohledu. To, co lidi v domě spojovalo byla vzájemná solidarita, kdy byl jeden odkázán na druhého a spolu vše prožívali. Společenství bylo zdrojem pocitu bezpečí, poskytovalo ochranu a často znamenalo i útočiště před světem, kde hrozila různá nebezpečí jako nemoc, hlad, nepřátelství. Autor také poznamenává, že chtěl-li pán domu zajistit obživu a mír, bylo v jeho zájmu brát v úvahu svébytnost ostatních osob, stejně jako ohledy na jejich základní potřeby. V opačném případě by ohrozil právě ty, které měl chránit. Spory se ovšem v rodinných vztazích objevovaly. Problémy s výměnkáři jsou mimo jiné také známy. Stávalo se, že nový pán domu se přes uzavření písemné smlouvy snažil zmenšit podíl, na který si rodiče činili nárok. Nebylo to vždy jen kvůli snaze je ošidit, ale v některých situacích představovala tato povinnost značnou zátěž pro hospodářství. Snaha rodičů si zajistit stáří je přesto pochopitelná.⁸⁰

2.3 Přechod od tradiční struktury rodiny a domovních společenství

Změna tradičně uspořádané rodiny v moderní je obvykle spojována s obdobím protoindustrializace a následné průmyslové revoluce. Nová výrobní technologie způsobila převrat nejen v oblasti práce, ale měla tím vliv i na uspořádání rodin, které se začaly stěhovat do měst a celkově se proměňovat. Velké změny samozřejmě nenastaly hned, předcházely jim určité kroky.

Jeden z nich lze spatřovat v existenci jiné formy domů (resp. rodin), než které byly popsány v raném novověku. Jejich vznik a vytváření spadalo do konce 18. století a mělo souvislost s rozvojem státní správy. Z hlediska rolí v rodině byla jinak uspořádána rodina domácího dělníka, než jak to bylo běžné v patriarchální domácnosti. Matka zde

---

80 Srov. VAN DÜLMEN, R. *Kultura a každodenní život v raném novověku*, s. 53-55

měla stejnou roli jako otec a jejich práce se od sebe navzájem nelišily.⁸¹ Oddělení domácnosti a práce přinesla industrializace, ale první náznaky tohoto rozpojení se objevily už v době osvícenského absolutismu u vyšších vrstev, konkrétně u úřednické šlechty. Výkon úřadu vyžadoval velké nasazení sil a odehrával se mimo domov.⁸² Rodinný život se tím přesouval mimo pracovní oblast otce. Na těchto základech se vytvořily příznivé podmínky pro vznik nového ideálu, měšťanského typu rodiny.⁸³

Proměna rodinné struktury od středověkých a raně novověkých domácností v moderní rodinu bývá nahlížena jako proces vyvazování rodiny z některých funkcí. To je spojeno se zásadními změnami v oblastech společenského života. Byl tím nárůst sociální úlohy státu, preference života ve městech a jejich osidlování, využívání nových technologií a také narůstající úroveň vzdělanosti. Oproštění rodiny od výrobní a vzdělávací funkce, ochranné pravomoci hospodáře a ustupování od postoje zajišťování dostatečného počtu dětí, muselo nutně významně změnit podobu rodinného života. Za přímé či nepřímé důsledky těchto změn se považuje narušení tradičních typů rodiny. Snížení významu patriarchálního postavení muže jako pána domu v budoucnu umožnilo zlepšení postavení dětí a emancipaci žen. Objevil se nový prostor pro soukromí, kde nabyly významu citové vztahy a snížil se vliv rodičů při výběru partnera jejich potomků.⁸⁴

2.4 Industrializace a doba moderní

2.4.1 Proměna tradičního uspořádání v rodině

Proces industrializace přinesl přeměnu společnosti, která byla zaměřena na zemědělskou produkci, ve společnost preferující a závisující na průmyslové výrobě. Tento proces byl umožněn rozvojem techniky, dal vzniknout pracujícím třídám a ovlivnil

---

81 Srov. VAN DÜLMEN, R. *Kultura a každodenní život v raném novověku*, s. 19

82 Srov. LENDEROVÁ, M. a kol. *Z dějin české každodennosti*, s. 42

83 Srov. VAN DÜLMEN, R. *Kultura a každodenní život v raném novověku*, s.19

84 Srov. VAN DÜLMEN, R. *Kultura a každodenní život v raném novověku*, s. 20

migraci obyvatel z venkova do měst.⁸⁵ Ve střední Evropě se urbanizace a industrializace prosazovaly v průběhu 19. století (v Čechách probíhaly jen pozvolna). Bylo to období založené na objevech, vynálezech a jejich využití. Zrodila se silná víra v pokrok, která začala nahrazovat jakoukoli jinou víru, včetně víry v národ a tradiční víry v Boha. Změny, které s sebou industrializace a urbanizace přinesly, zasáhly výrazně do života lidí a oddělily oblast veřejného a soukromého. Postupně došlo k rozpadu široké rodiny, která byla schopna zabezpečit své členy ve chvíli, kdy se dostaly do nesnází. Oddělením pracoviště a domu, tím pádem i práce a rodinného života přestala existovat jednotka dům plus rodina.⁸⁶

V 70. letech 19. století už žádná ze sociálních vrstev žijících ve městě neprosazovala ideál tradiční rodiny, ve které by našly ochranu po celý život. Městskému typu soužití se začaly přizpůsobovat i rodiny na venkově. Dle Le Playe⁸⁷ tak vznikl nový typ „průměrné“ rodiny v Evropě, který se vytvořil vlivem průmyslu a městského způsobu života a jeho znakem bylo brzké opouštění domova dětmi, do kterého se už neměly tendenci vracet. Prostorovou mobilitou a migrací z venkova do měst docházelo stále více k odpoutání nukleární rodiny od širší. Oddělováním bydliště jednotlivých generací a rozšiřováním městského způsobu života docházelo k vícegeneračnímu soužití jen zřídkakdy. Pro takové soužití nebyly ve městech příliš příznivé podmínky. Přestože se způsob rodinného života sjednocoval, na venkově spolu žily zejména zemědělské rodiny ve třech nebo čtyřech generacích spojených vejminkem nadále.⁸⁸

V rámci Evropy změny neprobíhaly všude stejně. Trend ve zjednodušování struktury rodiny a snížení její velikosti se na počátku 20. století objevoval v západoevropských zemích. Oproti tomu v jižní a východní Evropě probíhal později a výrazně pomaleji. Rychlost změn byla spojena s odchodem venkovského zemědělského obyvatelstva do měst.⁸⁹

---

85 Srov. JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*, s. 106

86 Srov. LENDEROVÁ, M. a kol. *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*, s. 10-14

87 Srov. HORSKÁ, P. a kol. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, s. 384-387

88 Srov. Tamtéž, s. 402

89 Srov. Tamtéž, s. 403

2.4.2 Uvolnění vazeb

Moderní doba přinesla uvolnění vazeb a pout, jak od společenské třídy, tak od místní komunity i v rámci rodiny. Lidé přestali být podřízeni vrchnosti i církvi. Prohloubila se sekularizace a rozpadly se tradiční sociální vazby. Došlo ke změně role rodiny jako takové. Mnoho funkcí, které rodina dříve zastávala, převzaly státní i jiné instituce.⁹⁰

Uvolnění významných pout v souvislosti s nástupem modernity shledává také Možný.⁹¹ Těmito pouty rodina držela pohromadě jako mezigenerační společenství i jako manželský pár. Rodina přestala být společenstvím domu, které bylo spojeno majetkem a sdíleným hospodářstvím. Vázanost rodiny k rodovému majetku se vytratila a začala se zakládat s každou generací znovu. Systém, který zajišťoval přenos majetku z generace na generaci, a byla jím posilována soudržnost společnosti, podlehl změnám.⁹² V důsledku toho přestaly být pojátkem rodinného společenství věci a staly se jimi vztahy mezi mužem a ženou a mezi rodiči a dětmi.⁹³ Nejvýraznějším jevem v uspořádání rodin, bylo uvolnění vztahu mezi prokreační a orientační rodinou. Obecně je oslabování mezigeneračních vztahů k rodinám původu v době, kdy je založena vlastní nukleární rodina, považováno za znak modernizačního procesu. Přestože některé pozdější studie ukázaly, že se vztah mezi třemi generacemi v rámci Evropy zachoval, vliv orientační rodiny na prokreační se výrazně oslabil, ve srovnání s tím, jaký býval v tradičních společnostech.⁹⁴

2.4.3. Nové rysy rodiny ve druhé polovině 20.století

Ve druhé polovině 20.století získala evropská rodina nové rysy, které ji výrazně změnily. Při uzavírání manželství se objevila volnost a snížil se sňatkový věk. Dostupnějším se stal se rozvod a záhy dosáhl velkého vzestupu. Běžnou se stala regulace plodnosti pomocí antikoncepce a k omezování počtu dětí přispělo také umělé

---

90 Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s. 31

91 Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*, s. 275

92 Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*, s. 275

93 Srov. SINGLY, F. *Sociologie současné rodiny*, s. 14

94 Srov. MOŽNÝ, I. *Modernizace české rodiny a mezigeneračních vztahů v mezinárodním srovnání*, s. 12. (Dále jen MOŽNÝ, I. *Modernizace české rodiny a mezigeneračních vztahů*)

přerušení těhotenství. Prodloužila se průměrná délka života a s ní i trvání manželství po odchodu dětí z domova. Všeobecně vzrostla úroveň vzdělání a kvalifikace žen, zvýšila se radikálně jejich zaměstnanost. Změnilo se zároveň i postavení ženy a její role v rodině. Podle Horské⁹⁵ se tradiční model vícegenerační patriarchální rodiny s málo vzdělanou ženou, která zůstává v domácnosti, stal v zemích západní Evropy neudržitelný. Byl nahrazen převážně nukleární rodinou se vzdělanými partnery, zaměstnanou ženou, malým počtem dětí a stálou hrozbou rozpadu manželství.

Objevily se ale i nové formy soužití, respektive se z okrajových stávají více vyhledávanými. Přibýlo zejména tzv. fakticky existující soužití, ve kterém žije muž a žena bez uzavření manželství. Vlivem rozvodů přibýlo neúplných rodin (samostatný rodič s dítětem) a nezanedbatelné jsou i bezdětné rodiny z vlastního rozhodnutí. Možný⁹⁶ to vyjadřuje slovy: „Rodina nejenže ztratila monopol na plození dětí, ona přestala namnoze mít děti vůbec.“ Tyto jevy přinesly s sebou i další změny a tak přichází po rodině moderní dle názoru téhož autora rodina postmoderní.

2.5 Současná, postmoderní rodina

2.5.1 Oslabená stabilita rodiny

V postmoderní společnosti mají lidé větší individuální svobodu a možnost volby. Na druhé straně jsou vystaveni novým nejistotám a rizikům, které se nevyhýbají lidským vztahům včetně těch rodinných. Manželství je více otázkou individuální volby, než čímkoli jiným. Tím je utvořen větší prostor pro nové a méně stabilní způsoby rodinného soužití. Je proto možné konstatovat, že postmoderní doba se částečně odklání od rodiny jako tradiční hodnoty a to především z důvodu zvyšujícího se požadavku na osobní nezávislost.⁹⁷

Hlavním rysem evropské rodiny, na kterém se autoři shodují je nízká stabilita, respektive její vysoká labilita. Gjuričová s Kubičkou⁹⁸ v nestabilitě vidí daň za větší individuální svobodu, kterou lidé v současnosti mají. Není podle nich překvapivé, že

---

95 Srov. HORSKÁ, P. a kol. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, s. 403 - 404

96 MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*, s. 23

97 Srov. SIROVÁTKA, T. *Rodinné chování a rodinná politika v České republice*, s. 39

98 Srov. GJURIČOVÁ, Š. KUBIČKA, J. *Rodinná terapie*, 2.vyd. s. 94

taková rodina nevydrží. Mezi manželi se vytvářejí modernější vztahy, v rámci kterých na sebe navzájem kladou vyšší nároky. Ty ale nejsou odpovídající vůči následnému přizpůsobení a toleranci.⁹⁹ Zakládání postmoderních rodin se neděje za účelem reprodukce obyvatelstva, nebo aby jinak prospívaly velkému společenství lidí. To co partnery spojuje, je uspokojování citových potřeb. Stabilita rodin je z toho důvodu závislá na citové bilanci partnerského vztahu a stala se proto křehkou institucí. Pořízení dětí se odvíjí také od citu a jeho pečlivé zvážení souvisí s ekonomickou situací v rodině. V době neexistující podpory od státu bylo více dětí nutností pro zajištění rodičů ve stáří, to v současné době neplatí.¹⁰⁰ Vzájemnou ekonomickou závislost jednotlivých generací nahrazuje sociální stát a sociální pojištění. Spolu s touto snižující se ekonomickou závislostí však klesá i emoční podpora jednotlivých generací k sobě navzájem.¹⁰¹ Vysoká rozvodovost, tendence odkládat sňatky na pozdější věk, neformální soužití a omezování počtu dětí nasvědčuje silicímú prosazování individuálních zájmů nad zájmy rodinnými.¹⁰²

2.5.2 Mezigenerační vztahy a solidarita

V důsledku mechanismu trhu a nevhodné intervenční pomoci ze strany sociálního státu dochází k oslabení přirozených rodinných a mezigeneračních vazeb. Ohrožen je tím systém vzájemné pomoci v rodině, stejně jako mezigenerační solidarita.¹⁰³ Mohlo by se tedy zdát, že v postmoderní době dochází k jejímu snižování.

Na druhé straně ale tato doba a rizika s ní spojená přinášejí tlak, ve kterém může jedinec bez širšího rodinného zázemí jen stěží obstát. A to zvláště v případě ztráty zaměstnání či rozpadu nukleární rodiny.¹⁰⁴ Pravděpodobně z těchto důvodů se téma mezigenerační solidarity opět dostává do popředí zájmu nejen sociologů a sociálních

---

99 Srov. HORSKÁ, P. a kol. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, s. 410

100 Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 182

101 Srov. MOŽNÝ, I. *Modernizace české rodiny a mezigeneračních vztahů*, s. 36.

102 Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s. 34-35

103 Srov. ŠRAJER, J. *Sociálně etický pohled na problematiku dnešní rodiny*, s. 57

104 Srov. SIROVÁTKA, T. *Rodinné chování a rodinná politika v České republice*, s. 39

vědců, ale i politiků. Autoři Bawin-Legros a Stassen¹⁰⁵ uvádějí, že rodina v širším pojetí je poměrně dobře odolná nejistotám a rizikům. Rizika, které autoři popisují, mají souvislost s těmito tématy: krize sociálního státu, která má neblahý dopad na jednotlivce, vzrůstající náklady na sociální pojištění a dávky, nezaměstnanost a s ní spojené riziko chudoby, rozpad rodin a v neposlední řadě stárnutí populace. Rodina může v těchto rizikových situacích poskytnout svým členům pomoc a zázemí, a to jak v oblasti finanční a materiální podpory, tak v oblasti podpory emocionální. Dle Matouška nabyla rodina významu jako útočiště před veřejností, společností a okolním světem. Je protiváhou veřejného, konzumního prostoru. Rodinné vazby jsou svým způsobem nezrušitelné a nesměnitelné, proto se v rodinném společenství mohou uplatnit trvalé hodnoty.¹⁰⁶ Rodina z těchto důvodů zastává v obraně jednotlivce proti rizikům nezastupitelnou roli.

2.6 Pohled na českou rodinu

2.6.1 Česká rodina v průběhu 20.století

Česká společnost a tedy i česká rodina prošla během 20.století několika odlišnými fázemi. Od konce dvacátých let minulého století ji bylo možné dle statistických údajů zařadit mezi industriální evropské společnosti, kdy se zároveň přizpůsobovala modernizačnímu procesu. Po skončení druhé světové války se však proces modernizace v naší zemi zastavil. Docházelo k regresi nejen v oblasti průmyslu a služeb, ale též v systému společenských vztahů i v instituci rodiny. Ta byla oslabena ekonomicky skrze vyvlastnění majetků. Na druhé straně není zcela zanedbatelné, že toto oslabení způsobilo navýšení významu rodinné solidarity a posílila se vzájemná podpora mezi generacemi. Nukleární rodině pomáhala širší rodina svými zdroji.¹⁰⁷ Reakcí na špatně fungující stát byla pomoc střední generace mladé rodině v jejich začátcích, když ještě nemusela pečovat o generaci nejstarší. Matoušek v této souvislosti používá pro střední generaci označení „sendvičová“, tj. obložená z obou stran, mladší a starší generací. Tato generace dle autora nesla zátěž, kterou ve vyspělých státech do určité míry přebírá

---

105 Srov. BAWIN-LEGROS, B., STASSEN, J.F. *Intergenerational Solidarity: Between the Family and the State*. *Current Sociology*. 2002, Vol 50(2), s.243-262.

106 Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s. 34-35

107 Srov. MOŽNÝ, I. *Modernizace české rodiny a mezigeneračních vztahů*, s.11-13

stát.¹⁰⁸

Třígenerační soužití, ačkoliv bylo ovlivňováno industrializací, urbanizací a dalšími činiteli, se dle Tučka v průběhu 20.století nijak výrazně neměnilo. Jeho podíl představoval zhruba jednu osminu případů.¹⁰⁹ Mohlo by se zdát překvapivým, že se v 80 letech počet třígeneračních rodin mírně zvýšil. Možný shledává za nárůstem demografický ukazatel, kterým je delší průměrný věk. Ten zvyšuje pravděpodobnost vzniku tří i vícegeneračního soužití.¹¹⁰ Zároveň autor shledává ekonomickou výhodnost tohoto soužití.¹¹¹

Po roce 1989 se začaly v rodinách objevovat problémy, které souvisejí s otevřením prostoru pro nové možnosti společenského uplatnění mužů i žen.¹¹² Zvýšily se a jsou častější nejistoty a rizika, kterým rodiny čelí v souvislosti s možností životních voleb. Během 90.let se Česká republika modelem rodinného chování přiblížila zemím západní Evropy, zejména těmito tendencemi: sňatky jsou uzavírány později, nukleární rodina bydlí samostatně a je soběstačná, zvýšil se počet svobodných mladých lidí. U nás ještě výrazněji než v jiných zemích klesl počet sňatků a porodnosti.¹¹³

2.6.2 Současná česká rodina

Celkově se současná česká rodina potýká s řadou socioekonomických překážek. Již ve fázi zakládání rodiny se objevují překážky, ke kterým patří finanční nedostupnost bydlení a problémy se zapojením na trh práce. Potřeba vzdělání přispívá k pokračujícímu trendu odkladu sňatků a porodů do vyššího věku. Protirodinný tlak se projevuje také prostřednictvím médií, kde jsou spíše podporovány hodnoty individualismu, konzumu a výkonu. Život v manželství je často prezentován jako nmoderní forma života, která zabraňuje rozvoji individuality. Postupně se tedy vytváří společenské klima nepříznivé vůči rodině. Přestože česká rodina stále staví na

---

108 Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s. 40

109 Srov. TUČEK, M. *Vývoj české rodiny za posledních 100 let*, s. 23

110 platí z teoretického hlediska a v kontextu doby

111 Srov. MOŽNÝ, I. *Kapitoly ze sociologie rodiny*, s. 13

112 Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s. 42

113 Srov. SIROVÁTKA, T. *Rodinné chování a rodinná politika v České republice*, s. 40-41

tradičních rodinných hodnotách a převážně se přiklání k tradičnímu uspořádání, na druhé straně narůstá tendence k rozvolňování partnerských vztahů a preferování individuálních zájmů v osobním životě. V posledních letech diferencované a méně stabilní typy soužití narůstají, včetně dlouhodobé formy života bez dětí.¹¹⁴

Naproti tomu při zvládnání ekonomické funkce rodiny zastává důležitou roli reálně existující mezigenerační solidarita a vnitro-rodinná soudržnost. „Výzkumy potvrzují blízké mezigenerační vztahy, vysoké ocenění mezigenerační solidarity i ochotu vzájemně si pomáhat a poskytovat podporu v rámci širší rodiny (tzv. funkcionální solidarita).“¹¹⁵ Zároveň jsou ale zřetelné tendence k nezávislosti jednotlivých generací. Kromě preference samostatného bydlení nukleárních rodin je relativně nízká míra vyžadované pomoci jak od rodičů, tak i od dospělých potomků, pokud to není vzhledem k situaci bezpodmínečně nutné.¹¹⁶

Nukleární rodina je převažujícím typem soužití v České republice, vícegeneračních rodin ubývá. Pokud se objevují, tak častěji na venkově. Lze to vysvětlit bytovou situací ve městech, kde převládá nájemní bydlení. Oproti tomu v menších obcích převažuje žití ve vlastním rodinném domě.¹¹⁷ Ukazuje se, že třígenerační soužití je častěji matrilokální než patrilokální. To platí také u soužití třígenerační rodiny neúplné, které na celkovém třígeneračním soužití mají určitý, ne bezvýznamný podíl. Nejčastěji v tom případě žije s prokreační rodinou matka matky, tedy babička nejmladší generace. Jedná se většinou o osamělé matky, rozvedené či ovdovělé. Zůstane-li na živu jen matka, žije v každé šesté české domácnosti s rodinou dcery (údaj z výzkumu prováděný v roce 2001).¹¹⁸ S osamělým otcem žijí dcery stejně málo často, jako s oběma rodiči, kteří žijí spolu. Ukazuje se tedy, že bydlení starých rodičů v domácnosti rodiny jejich dětí je obecně málo zastoupené.¹¹⁹ Dle Klevetové a Dlabalové žije generace prarodičů stále častěji nejen samostatně, ale především v osamocení. Tyto autorky proto nevidí závažnost častějšího rozkladu rodiny v tom, že přibývá domácností jednotlivců, ale v tom, že přibývá osob skutečně osamělých, bez citového a životního zázemí nebo bez opory

---

114 *Národní koncepce podpory rodiny s dětmi. 2009* Online dostupné na:

http://www.mpsv.cz/files/clanky/9068/Narodni_koncepce_podpory_rodin_s_detmi.pdf, s. 9-10

115 *Národní zpráva o rodině*, s. 57

116 *Srov. Národní zpráva o rodině*, s. 58

117 *Srov. Národní zpráva o rodině*, s. 192

118 *Srov. MOŽNÝ, I. Modernizace české rodiny a mezigeneračních vztahů*, s.16-17

119 *Srov. Národní zpráva o rodině*, s. 60

v době největších krizí.¹²⁰ Tento jev má patrně vliv na nestabilitu současných rodin. Prarodiče mají potenciál přispívat k sociální soudržnosti rodiny i k většímu souladu pracovního a rodinného života svých dětí. Na jedné straně představují pomoc při plnění základních funkcí rodiny, zejména s výchovou a socializací dítěte, na druhé straně v případě snížené soběstačnosti pomoc potřebují.¹²¹

Přestože doposud převládají vztahy vzájemného respektu a podpory, dochází ke změnám, které naznačují reálnost nebezpečí jejich oslabování. Soudržná rodina je důležitým zdrojem ochrany v nepříznivé situaci, pomáhá k naplnění emocionálních a vztahových potřeb ohroženého člena rodiny a nabízí pozitivní stimulaci osobnostního vývoje jednotlivce. Zabezpečení potřeb členů v rámci rodiny (nejen nukleární) ve smyslu rostoucí důležitosti mezigenerační solidarity, se však stává břemenem zejména pro rodiče, tedy členy střední generace, kteří jsou vytíženi profesními a dalšími povinnostmi. Zdá se proto, že v dnešních podmínkách není dán rodinám dostatečný prostor pro vytváření a udržování stabilních rodinných vazeb. Péči o své členy rodiny lze jen stěží vykonávat bez toho, aniž by to zasáhlo do pracovního procesu a osobnostního rozvoje člověka, což má jistou souvislost s nízkou nabídkou služeb.¹²² To jsou jistě výzvy pro stát a politiku, zároveň i pro sociální práci.

2.7 Shrnutí

V této kapitole bylo snahou přiblížit vývoj rodiny se zaměřením na model třígenerační rodiny. Podoba a fungování středověké a ze začátku ještě i novověké rodiny se výrazně liší od rodiny současné. Život rodiny byl ovlivňován zejména potřebou zajistit obživu, tedy práci a celkovým přežitím. Žít mimo rodinu zvláště na vesnicích bylo velmi obtížné, proto k němu docházelo jen výjimečně. Celková závislost jednoho na druhém neumožňovala prosazování individualismu. Naopak zajišťovala určitou stabilitu a soudržnost, které byly zásadní pro život rodiny. Odkázáním jednoho na druhého byl dán předpoklad pro vzájemnou pomoc.

---

120 Srov. KLEVETOVÁ, D., DLABALOVÁ, I. *Motivační prvky při práci se seniory*, s. 82

121 Srov. B.A. *Národní zpráva o rodině*, s. 192

122 Srov. *Národní koncepce rodinné politiky*, s.17

Soužití více generací bylo ovlivňováno zejména sňatkem, předáním hospodářství a nižším průměrným věkem. V souvislosti s těmito jevy, na základě citovaných zdrojů je možné konstatovat, že výskyt třígenerační rodiny nebyl v žádné ze zmíněných dob převažujícím typem soužití. Rodina byla sice svou strukturou široká, ne však díky počtu více generací, ale z důvodu započítávání též nepříbuzných osob do domácnosti. Většinou se třígenerační soužití vyskytovalo spíše na venkově a v malých obcích, než ve městech. S rozvojem měst zvláště pak v době průmyslové revoluce docházelo k rozměňování vazeb mezi generacemi, mezi rodinou orientační a prokreační.

V moderní době došlo k uvolnění vazeb nejen v rámci rodiny, ale i mezi místní komunitou, stíraly se také rozdíly mezi společenskými třídami. Podřízenost a odpovědnost před vrchností a církví se výrazně oslabila, došlo k prohloubení sekularizace. V souvislosti s těmito jevy a pod vlivem industrializace se proměňovala struktura rodiny. Rozpadla se jednotka domu a rodiny, a namísto tradiční podoby začaly vznikat nové, moderní vztahy. Ty již nejsou založeny na společné práci a majetku rodiny. Různé její úlohy postupně přebíral stát.

Současná postmoderní rodina bývá popisována jako nestabilní, založena na citech, které jsou křehké. Vysoce ceněná nezávislost vede k individualismu a preferenci vlastních zájmů. V současné české rodině jsou spatřovány znaky tradiční rodiny, včetně vzájemné pomoci a mezigenerační solidarity, přestože vícegenerační rodina představuje jen malý zlomek v počtu všech domácností. Zvláště v posledních letech však dochází k častějšímu upřednostňování volnějších partnerských vztahů, samostatnosti a soběstačnosti. Je otázkou, zda se mezigenerační vztahy udrží, poroste vzájemná solidarita nebo převáží individualismus a vzájemná nezávislost, se stále větší závislosti na státu.

3. Třigenerační soužití v rodinách z pohledu křesťanské etiky a výzkumů

Rodina je v této kapitole představena z pohledu křesťanské etiky, která ji připisuje nenahraditelný význam pro společnost. Jsou zde stručně popsány principy sociálního učení, kterými se mohou či mají řídit členové třigenerační rodiny, a které se též uplatňují v přístupu sociálních pracovníků ke klientům. Poslání rodiny je přiblíženo skrze úkoly, které má naplňovat. Jejich uskutečnění je obzvláště možné při třigeneračním soužití rodiny. Za účelem propojení teoretických a praktických skutečností v souvislosti s mezigenerační solidaritou a třigeneračním soužitím v rodinách, předkládám výsledky českých a zahraničních výzkumů, které se na daná témata zaměřovaly. Křesťanská etika i sociologické výzkumy mají pomoci při hledání odpovědi na otázku po významu soužití tří generací v rodinách.

3.1 Etika obecně

Etika je vědeckou disciplínou, filosofickou či teologickou, která se zabývá studiem morálky. Zaměřuje se na správná pravidla lidského jednání, na lidskou praxi.¹²³ Jejím cílem je vědomější odpovědné jednání člověka.¹²⁴ Aby se člověk v situacích vyznal a snáze se mohl rozhodovat, jsou vytvářena pravidla. Z pravidel jednání se pak utváří na jedné straně osobní morálka jednotlivce, na druhé straně sociální pravidla, tzv. normy. Proto také aplikovaná neboli normativní etika rozlišuje dvě perspektivy – individuálně etickou a sociálně etickou. Individuální etika je vztahována k individuálním osobám a k jejich osobní odpovědnosti. Sociální etika posuzuje na základě kritérií vztahy, struktury, systémy pravidel, řády atd. z hlediska jejich spravedlnosti. Do témat sociálně-etické reflexe se řadí mimo jiné systémy sociálního zabezpečení, úloha náboženských společností ve státě a ve společnosti a také pomoc rodinám.¹²⁵

---

123 Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika. Úvod a principy*, s. 8

124 Srov. NEČASOVÁ, M. *Profesní etika*, s. 22

125 Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika. Úvod a principy*, s. 9-12

3.2 Křesťanská sociální etika

Křesťanská sociální etika se řadí do teologických disciplín. Její podstatu nelze vymezit bez odvolání na Písmo svaté. Křesťanská víra z něho čerpá jistoty, které jsou pro ni směrodatné. Znamená pro křesťanskou praxi základní a zásadní orientaci, která určuje, jak individuálně etickou, tak i sociálně etickou reflexi.¹²⁶ Kromě toho je Písmo svaté spojeno s požadavkem, aby dané jistoty byly základem kritérií, podle kterých křesťané budou posuzovat sociální skutečnost. Je možné na základě jistot „formulovat práva, která jsou obsažena v biblických motivech: právo pro všeobecné uznání důstojnosti člověka, na svobodu a osvobození, pro chudé, na mír, na větší spravedlnost a práva pro zachování stvoření.“¹²⁷

3.3 Sociální učení církve (SUC)

Součástí křesťanské sociální etiky je sociální učení církve. Jedná se o soubor nauky, který je tvořen především dokumenty učitelského úřadu církve, který tím naplňuje své poslání. Na prvním místě je univerzální magisterium, učitelský úřad církve, (vyjádření papeže, koncilu), jimiž je dán směr a vývoj sociální nauky církve. Toto magisterium doplňuje sbor biskupů, kteří sociální nauku aktualizují, konkretizují a aplikují na specifické místní situace.¹²⁸ Papež Jan Pavel II., definoval sociální nauku církve jako: „přesné vyjádření výsledků hluboké reflexe ve světle víry a církevní tradice nad složitou skutečností lidské existence ve společnosti a v mezinárodním kontextu.“¹²⁹ „Vychází ze snahy rozvinout uvnitř katolické církve společný sociální étos, církevní sociálně-etickou pozici, která vztahuje sociální dimenzi zjevení na aktuální danosti státu, hospodářství a společnosti.“¹³⁰ Má tedy jednak za cíl uvnitř církve poskytnout sociálně-etickou orientaci pro jednání křesťanů, zároveň však může církev tímto způsobem reagovat a

---

126 Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika. Úvod a principy*, s. 15

127 Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika. Úvod a principy*, s. 25

128 Srov. *Kompendium sociální nauky církve*, 80

129 JAN PAVEL II., *Sollicitudo rei socialis*, s. 41. In. *Kompendium soc. nauky církve*, 72

130 ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika. Úvod a principy*, s. 123

upozorňovat celou lidskou společnost na problémy a prohřešky proti lidskosti.¹³¹

Sociální učení je primárně určeno a specificky zaměřeno na církevní společenství v každém svém členovi. Zároveň je univerzálním učením, které se obrací na společnost a je adresováno všem lidem.¹³² Skrze sociální nauku církve se tak může uskutečňovat dialog mezi křesťanským společenstvím a jednotlivými státními subjekty, různými společnostmi apod.

3.3.1 Vznik a vývoj SUC

Do sociálního učení církve se řadí celocírkevní sociální dokumenty, kterými jsou papežské konstituce či encykliky (v příp. Pia XII. i rozhlasová poselství). Patří tam ale též dokumenty místních církví, které jsou vydávány zejména biskupskými konferencemi v jednotlivých zemích.¹³³

Přestože ve své teologii, v pastorační, charitativní i politické praxi reagovala církev na sociální oblast a problémy ve všech dobách, vznik samotného sociálního učení církve se spojuje s vydáním sociální encykliky *Rerum novarum* v roce 1891. Tato encyklika byla reakcí papeže Lva XIII. na velmi aktuální a problematickou sociální otázku té doby.¹³⁴ Papež se v ní zabývá mimo jiné také postavením rodiny vůči státu. V katolickém prostředí se spis setkal s pozitivní odezvou. Později na ni reagoval papež Pius XI., který u příležitosti čtyřiceti let od jejího vydání napsal encykliku *Quadregeismo anno* (1931). Do sociálního učení se též řadí působení Pia XII., který sice žádnou encykliku nevydal, ale vyjadřoval se k sociálnímu uspořádání ve svých projevech a vánočních poselstvích, které byly obecně pokládány za závazné.¹³⁵

Následující sociální encykliky, jejichž autorem je papež Jan XXIII., přinesly určité přiblížení a srozumitelnost jejich obsahu, který je více založen na zkušenosti a otevřený diskusi, než tomu bylo doposud. Zmíněný papež také svolal 2. vatikánský koncil, na

---

131 Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika. Úvod a principy*, s. 123

132 Srov. *Kompendium sociální nauky církve*, 83 - 84

133 Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika. Úvod a principy*, s. 166-168

134 Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika. Úvod a principy*, s. 124

135 Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika. Úvod a principy*, s. 143-149

jehož základě vyšla Pastorální konstituce *Gaudium et spes* (1965), „o církvi v dnešním světě“. Dříve měla křesťanská sociální etika spíše povahu filosofickou, tímto spisem se stala spíše teologicky zaměřenou, čímž ovlivnila i později vydávané papežské spisy.¹³⁶

Text pastorální konstituce *Gaudium et spes* (GS) se rozděluje do dvou částí. Základem pro křesťanský pohled na lidskou společnost představuje teologická antropologie, z které se vychází v první části spisu. Od lidské činnosti a úkolech církve ve světě se přechází do druhé části, která je věnována nejdůležitějším dílčím systémům společnosti. Do nich patří manželství a rodina, o kterých spis hned na začátku druhé části pojednává.¹³⁷ Tento spis přinesl nový pohled na manželství a rodinu, ze kterého vychází i další papežské encykliky a apoštolské listy, na jeho základu rozvíjí sociální učení dále.

3.3.2 Principy sociálního učení církve

V průběhu vydávání encyklik sociálního učení církve se zformovaly tyto základní principy: *personalita*, *solidarita*, *subsidiarita*. Mají blízko k tématu rodiny a jsou spojeny též s oblastní sociální práce, proto jsou následně vysvětleny.

3.3.2.1 Princip *personality*

Klíčovým pojmem pro křesťanskou sociální etiku je pojetí člověka jako lidské osoby, která má svá práva a důstojnost. Člověk byl stvořen k Božímu obrazu, odtud jeho důstojnost pramení. Princip *personality* má nedotknutelnost důstojnosti každé osoby chránit. V encyklice *Mater et magistra* (1961, čl. 220) zdůraznil tento princip papež Jan XXIII., kde píše: „Nejvyšší zásadou této nauky je tvrzení, že základem, účinnou příčinou a cílem každého společenského zřízení jsou jednotliví lidé.“¹³⁸ Přeneseně řečeno, každý stát, společnost, rodina se skládá z jednotlivých osob, které mají svou důstojnost a jako s takovými se s nimi musí zacházet. Respektování lidské důstojnosti a práv člověka je pravidlem pro přístup sociálního pracovníka ke klientovi a je zakotveno v Etickém kodexu sociálních pracovníků (ČR).¹³⁹

---

136 Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika. Úvod a principy*, s. 152-3

137 Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika. Úvod a principy*, s. 152-3

138 JAN XXIII. *Mater et magistra*. In: ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika*, s. 180

139 Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 370

3.3.2.2 *Princip solidarity*

Při běžném používání pojmu solidarita je míněna ochota či závazek navzájem se podporovat. Mluví-li se o principu solidarity, je tím myšlen závazek sociální spolupráce, který má normativní a právní charakter. Jde o povinnosti vyplývající z právních nároků a z hlediska spravedlnosti jsou považovány za závazné.¹⁴⁰ Princip solidarity jako sociálně etický, se týká institucionální oblasti a sociálních struktur, ve kterých probíhají sociální interakce. Jedná se o formální systémy, regulované zejména státem a podmínky, které vytváří. Z hlediska principu je nutné, aby byla solidarita těmito systémy uplatňována, a aby je utvářela. Objevují se však i neformální instituce, které se snaží solidaritu ve společnosti prosadit dobrovolně. Patří sem nepochybně nestátní, neziskové a charitativní organizace, sociální hnutí, apod. Solidarita z individuálně etického hlediska představuje osobní morální solidární smýšlení, projevuje se zejména jako ochota člověka.¹⁴¹ V rodině se solidarita projevuje mezi jednotlivými členy, ale má na ní vliv též solidarita uplatňovaná vnějšími systémy. Princip se dotýká též sociálního pracovníka, ať už tím, že ho sám osobně zachovává, či nepřímo jeho působením v organizaci, která tento princip uplatňuje.

Papež Jan Pavel II. definoval princip solidarity jako „pevnou a trvalou odhodlanost usilovat o obecné blaho neboli dobro všech a jednoho každého, protože všichni jsme odpovědní za všechny.“¹⁴² Zahrnuje tak sociálně i individuálně etické hledisko. Pro rozvoj solidární společnosti je jistě zapotřebí obojího: solidarity, která je obsažena v právním řádu a zároveň nepovinné ochoty pomoci.¹⁴³ Mezigenerační a rodinná solidarita souvisí s oběma hledisky. Ze strany státu by měla být tato solidarita podporována a umožňována, bez nasazení jednotlivých členů by však nebyla možná.

3.3.2.3 *Princip subsidiarity*

Pojem subsidiarita znamená pomoc či podporu. Princip subsidiarity formuloval papež Pius XI. v encyklice *Quadragesimo anno*. Výchozím bodem jsou sociální útvary, na které je nahlíženo jako na hierarchicky uspořádané. Pojetím společenské činnosti jako subsidiární, tedy jako poskytující pomoc jednotlivému člověku, je zdůrazněno

---

140 Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika. Úvod a principy*, s. 198-199

141 Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika. Úvod a principy*, s. 200

142 JAN PAVEL II. *Sollicitudo rei socialias*, čl. 38

143 Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika. Úvod a principy*, s. 200

odpovědné a autonomní postavení jednotlivce ve společnosti (jeho svoboda).

Zásadou principu subsidiarity je nepřebírat zodpovědnost a úkoly od jednotlivců a menších subjektů, pokud vycházejí z jejich iniciativy a stačí na ně. Při poskytování pomoci, kterou člověk od společnosti potřebuje, platí pravidlo nepřekračování kompetence. Společenský zásah by měl svým působením přinášet pomoc, ne však na úkor subjektů, kterým pomáhá, natož je devalvovat. Stát by měl tedy nechat na nižších a menších společenstvích, aby zajišťovali záležitosti, které zvládnou. Rozdělení kompetencí by mělo být spravedlivé. Jednak by sociální sféra měla ponechat kompetence a úkoly společenstvím a jednotlivcům, které mohou svými silami vykonávat, na druhé straně by větší a vyšší sociální útvar neměl přebírat schopnosti menším a nižším sociálním útvarům.¹⁴⁴ V případě rodiny je možné si to představit na příkladu postarání se o člena rodiny, který je nemocný, či má nějaký handicap. V případě že je rodina ochotna a schopna se o něj postarat, mělo by se jí dostat podpory a nepřebírat péči za ni. Princip subsidiarity pro sociálního pracovníka též znamená nepřebírání odpovědnosti za klienta, ponechání rozhodnutí na něm, včetně jeho respektování.

Vidíme na tom, že principy, na kterých SUC staví mají blízko k sociální práci a jsou ve vztahu k rodině uplatnitelné. Ať už ze strany státu, či ze strany neziskových organizací. Zároveň jsou platné pro vztahy mezi členy rodiny. Princip personality je důležité zachovávat pro to, aby byla dodržována lidská důstojnost, a nedocházelo tak v rodinách k nežádoucím jevům. To by mohlo hrozit např. při nemoci či nemohoucnosti některého člena. Solidarita mezi členy rodiny se osvědčuje jako významné pouto rodiny, vede k vzájemné pomoci. Princip subsidiarity se při společném třígeneračním soužití uplatňuje zejména ve chvíli, kdy se jedná o zodpovědnost členů rodiny za některé úkoly, např. prarodiče by neměly přebírat zodpovědnost při výchově vnoučat, apod.

3.4 Rodina z pohledu křesťanské etiky a sociálního učení církve

Papežské encykliky, které se řadí do sociálního učení církve začaly být od roku 1963

---

144 Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika. Úvod a principy*, s. 212-214

adresovány „všem lidem dobré vůle“.¹⁴⁵ Nejsou tedy určeny jen konkrétní skupině lidí, ale v podstatě komukoliv. V encyklikách se jedná o akceptaci či odmítnutí nějakého společenského jevu, jsou reakcí na různé situace ve společnosti. Kromě encyklik, které se řadí do sociálního učení církve jsou jako zdroj využity apoštolské (papežské) exhortace. Jsou citováni též autoři, kteří pohled křesťanské etiky zprostředkovávají.

3.4.1 Rodina jako základ společnosti

Rodina z hlediska křesťanské sociální etiky je vnímána v kontextu společnosti. V tomto pohledu je shledávána její důležitost pro společnost i pro stát. Už jen svou reprodukční funkcí představuje základní podmínku existence společnosti a státu. V listině práv rodiny, která vzešla z Biskupské synody konané v Říme v roce 1980, je označována kromě právního, sociálního a ekonomického jádra společnosti za komunitu lásky a solidarity. Člověk v rodině získává kulturní, etické, společenské, duchovní a náboženské hodnoty, které jsou zásadní nejen pro rozvoj jednotlivých členů rodiny, ale i celé společnosti.¹⁴⁶ V dokumentu *Radost a naděje*, je to vyjádřeno slovy: „...rodina, v níž se stýkají různé generace a vzájemně si pomáhají získat vyspělejší moudrost a sladit lidská práva s ostatními požadavky společenského života, je základem společnosti.“¹⁴⁷ Tírpák nazývá instituci rodiny „nejvznešenějším subjektem společnosti,“ o kterou je potřebné se starat.¹⁴⁸

Vytvoření prostoru a podmínek pro upevnění vztahů mezi generacemi působí na ucelení rodiny, která tím přispívá ke stabilitě společnosti.¹⁴⁹ Z těchto důvodů se objevují v dokumentech sociálního učení církve výzvy pro společnost, aby podporovala rodiny. Očekává se podpora při plnění jejích funkcí, avšak se zachováváním principu subsidiarity. Sama sebe (církve) pak vnímá vzhledem k rodině jako subjekt pastorační činnosti.¹⁵⁰

---

145 Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika. Úvod a principy*, s.174

146 Srov. SVATÝ STOLEC, *Listina práv rodiny*, Preambule, E.

147 GS, čl. 52

148 Srov. TÍRPÁK, P. *Rodinná výchova*, s. 21

149 Srov. TÍRPÁK, P. *Rodinná výchova*, s. 21

150 Srov. JAN PAVEL II., *Evangelium vitae*, 94.

Pro společnost, která je ze sociálně etické cílové ideje spravedlivá, dobře uspořádaná a zaměřená na obecné dobro, je nezbytný speciální přínos rodinného systému. Přestože se přínos zatím stále děje skrze klasický typ rodiny (tj. založenou na manželství a rodičovství), narůstá její zranitelnost a je ohrožena zejména její stabilita. Právě však nosnost a stabilita rodiny je důležitým faktorem pro dobře fungující společnost. Ačkoliv je rodina stále poměrně vysoce hodnocena, její křehkost a labilita se zvyšuje. Příčiny jsou na jedné straně ve vnitřním prostoru a uspořádání rodiny, na druhé straně se objevují v souvislosti rodiny s dílčími systémy.¹⁵¹

3.4.1.1 Vnitřní prostor rodiny

Vnitřní prostor rodiny je ovlivňován z velké části pracovním rytmem, v jehož důsledku nemá rodina mnohdy příležitost setkat se u společného stolu, být spolu pohromadě.¹⁵² Těžiště života se nezdá dostávat mimo oblast rodiny a domova, kam chodí členové rodiny jen přenocovat.¹⁵³ Tato skutečnost má vliv na oslabení vzájemných vztahů. Se získanou autonomií rodiny v průběhu moderny, došli větší autonomie i její členové. Upustilo se od tradičního rozdělení rolí jednotlivých pohlaví. Zatím však neexistuje přijatelný alternativní model, což je jednou z příčin oslabení vnitřní stability.¹⁵⁴ Důvod oslabené stability je z pohledu křesťanské etiky možné shledávat i v tom, že vymizelo to, co Höffner nazývá „společenství kultu“, tedy společná modlitba v rodině, podobně jako společné prožívání křesťanských svátků.¹⁵⁵ K podobnému závěru dochází i Anzenbacher, který za vzrůstající labilitou rodiny vidí tu skutečnost, že pohled křesťanské víry na rodinu je mnoha lidem cizí.¹⁵⁶

3.4.1.2 Vztah s dílčími systémy

---

151 Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika. Úvod a principy*, s. 82-84

152 Srov. ŠRAJER, J. *Sociálně etický pohled na problematiku dnešní rodiny*, s. 51. In: ŠRAJER, J., MUSIL, L. a kol. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*.

153 Srov. HÖFFNER, J. K. *Manželství a rodina*, s.32

154 Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika. Úvod a principy*, s. 84

155 Srov. HÖFFNER, J. K. *Manželství a rodina*, s.26

156 Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika. Úvod a principy*, s. 85

Na vnitřní prostor rodiny působí vnější vlivy, které mohou rodinu podporovat, ale rovněž přispět v důsledku k její nestabilitě. Má význam, v jaké společnosti se rodina nachází a pohybuje. Také stát skrze svou politiku vytváří podmínky, jež ovlivňují zakládání, životní úroveň i stabilitu rodin. Kaufman v tomto případě shledává bezohlednost hospodářství a státu vůči situaci rodičů, čímž se jejich problémy prohlubují.¹⁵⁷

Tirpák vnímá jako úkol církve bránit skutečné hodnoty, kterými by společenství manželů stejně jako rodina nebyly poškozeny, ale utvářeny.¹⁵⁸ Tato obrana a obhajoba rodiny se uskutečňuje právě skrze dokumenty, které jsou celocírkevně nebo skrze místní odpovědné orgány vydávány.

3.4.2 Úkoly rodiny

Přínos rodiny pro společnost, o kterém byla výše zmínka, se děje skrze úkoly, které rodina zastává a ve kterých je nezastupitelná. Biskupská synoda zdůraznila 4 všeobecné úkoly rodiny, kterými jsou:

1. *vytváření osobního společenství*
2. *služba životu*
3. *účast na vývoji společnosti*
4. *účast na životě a poslání církve*

Z hlediska třígeneračního soužití jsou významné 2 první úkoly, v následující části je jim proto věnována pozornost. Téma účasti rodiny na vývoji společnosti bylo nastíněno výše, čtvrtý úkol je specifický pro křesťanské rodiny, dále z tohoto důvodu rozváděny nejsou.

---

157 Srov. KAUFMAN, F-X. In: ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika. Úvod a principy*, s. 85

158 Srov. TIRPÁK, P. *Rodinná výchova*, s. 21

3.4.2.1 Vytváření osobního společenství

Základem rodinného společenství je láska, na ní je rodina založena. Höffner nazývá lásku a náklonnost životními principy rodiny.¹⁵⁹ „V rodině se člověk učí, co znamená milovat a být milován.“¹⁶⁰ Je to vzájemné, ve svobodě uskutečněné darování se druhému. Prostřednictvím upřímného sebedarování, umožňuje láska člověku realizovat se.¹⁶¹ Na základě vzájemného sebeodevzdání, kterým se vyznačuje láska manželů, se formuje vzor pro nezištnou obětavost ve vztahu mezi členy rodiny, ať už sourozenci, tak mezi různými generacemi, které spolu v rodině žijí.¹⁶² Nezištné sebeobětování u každého jednotlivě respektuje a podporuje osobní důstojnost. Z toho pramení nesobecká ochota pomoci, velkorysá služba druhým i hluboký pocit vzájemnosti.¹⁶³ Vztahy založené na lásce jsou podmínkou pro dobré fungování rodiny.

S láskou podstatně souvisí solidarita, která je důležitou součástí vztahů mezi členy rodiny. „jestliže se solidarita rodí z lásky a roste v lásce, pak k rodině zásadně a strukturálně patří“.¹⁶⁴ Jako jeden ze sociálních principů může být realizovaná jak vně, tak i uvnitř rodiny. Solidarita navenek nabývá podobu služby a pozornosti vůči těm, kdo např. zažívají chudobu, nedostatek, nemocným, starým, kdo jsou sami, opuštěni, zarmouceni.¹⁶⁵ Stáří, nemoc, opuštěnost mohou zažívat lidé v okolí, ale i uvnitř rodiny. Zde je pak zvláště zapotřebí jednat s láskou a solidaritou. Ta se projevuje jako ustavičná a upřímná péče v každodenních a drobných úkonech.¹⁶⁶

Solidaritě a lásce se člověk učí v rodině, záleží však, jestli má příležitost si ji osvojit a od koho se ji naučit. Rauscher hovoří o solidaritě tří generací, která se má v rodině uplatňovat, jak vůči těm, kteří ještě nemohou pracovat, tak vůči těm, kteří již nemají dostatek sil. Autor dává do souvislosti chybění solidarity v dnešní době s nedostatečným

---

159 Srov. HÖFFNER, J. K. *Manželství a rodina*, s.26

160 JAN PAVEL II. *Centessimus Annus*, s. 39

161 Srov. JAN PAVEL II.. *Gratissimam sane*, 11. In: *Kompendium sociální nauky církve*, 221

162 Srov. JAN PAVEL II.. *Familiaris Consortio*, 37

163 Srov. JAN PAVEL II.. *Familiaris Consortio*, 43

164 PAPEŽSKÁ RADA PRO MÍR A SPRAVEDLNOST. *Kompendium sociální nauky církve*, 246

165 Srov. PAPEŽSKÁ RADA PRO MÍR A SPRAVEDLNOST. *Kompendium sociální nauky církve*, 246

166 Srov. JAN PAVEL II.. *Evangelium Vitae*, 93

výchovným působením rodiny,¹⁶⁷ které představuje druhý úkol.

3.4.2.2 Služba životu – výchova

Rodina tvoří nejdůležitější výchovné společenství. Rodiče, kteří dávají dětem život, mají povinnost je vychovávat. Výchova není jen otázkou psycho-sociální, ale také emocionální a duchovně mravní.

Zkušenost dítěte s tím, jak je v rodině přijímáno, má zásadní vliv na to, „aby v dítěti mohla růst důvěra ve svět nesoucí pečeť lásky a solidarity.“¹⁶⁸ Rozhodujícím prvkem pro výchovnou úlohu rodičů je jejich mateřská a otcovská láska. Z ní pramení výchovná činnost a mohou se pak projevovat i plody lásky, kterými jsou mírnost, stálost, dobrotivost, služba, nezištnost, obětavost, sebezápor.¹⁶⁹ V každodenních vztazích svými slovy i svým příkladem tak mohou a mají rodiče učit své děti úctě vůči druhému člověku, smyslu pro vzájemné mezilidské vztahy, ochotě přijímat ostatní a nabízet nezištně pomoc, a mnoha dalším hodnotám, které pomáhají prožívat život jako dar, který je pak dále darován.¹⁷⁰

Jan Pavel II. pokládá rodičům za úkol, aby vychovávali děti k poznání pravého smyslu utrpení a bolesti. To naplní tehdy, budou-li si všimát utrpení, které je kolem nich a budou-li umět sami projevit pochopení, a poskytnout pomoc starým a nemocným lidem, kteří se nacházejí v blízkém rodinném kruhu.¹⁷¹

Služba životu se tedy děje výchovou a příkladem rodičů, od kterých se děti učí lásce. Ta se projevuje zejména ve vztazích s druhými. Zvláštní místo zaujímají vztahy se členy rodiny, se kterými žije, neboť jsou prvními, které člověk prožívá a vytváří. Při třígeneračním soužití jsou vztahy s rodiči rodičů, tedy prarodiči součástí každodenního života. Je proto zásadním, jaký přístup k sobě generace rodičů a prarodičů mají, kterým se dítě učí a osvojuje si je. V případě stáří či nemoci jsou pak konkrétně konfrontováni

---

167 Srov. RAUSCHER, A. *Znovuobjevení rodiny*, s.13

168 RAUSCHER, A. *Znovuobjevení rodiny*, s.12

169 Srov. JAN PAVEL II. *Familiaris Consortio*, 36

170 Srov. JAN PAVEL II. *Evangelium Vitae*, 92

171 Srov. JAN PAVEL II. *Evangelium Vitae*, 92

se službou, s péčí, s obětavostí, které daná situace obnáší a vyžaduje. Společenství, které je denně doma zakoušené a prožívané s účastí na událostech rodiny, radostech či bolestech, je velmi konkrétní a účinnou školou pro děti.¹⁷² Starost o prarodiče, které se v mládí naučí, jim pak může usnadnit úlohu péče o své vlastní rodiče. Vůči nim totiž mají své povinnosti.

3.4.2.3 *Starost o rodiče*

Vztah rodičů a dětí je zakotven ve 4.přikázání, které zní: „Cti otce svého a svou matku, abys byl dlouho živ na zemi, kterou ti dává Hospodin, tvůj Bůh.“ (Ex 20,12 nebo Dt 5,16). Je adresováno dětem a hovoří o jejich vztahu k otci a matce. Týká se ale také příbuzenských vztahů a na jeho základě má člověk také zahrnovat cti, láskou a vděčností své prarodiče a předky. Má své příslibení, jeho dodržování kromě duchovních plodů přináší také mír. Jeho přestupování však působí škody jak vůči společenství, tak jednotlivým osobám.¹⁷³

Úcta dětí k rodičům se projevuje poslušností a ochotou. V dospělosti není podmínkou poslušnost, ale úcta a respekt vůči rodičům trvají.¹⁷⁴ Dospělí potomci mají také vůči rodičům odpovědnost. Ta platí obzvláště v době stáří jejich rodičů, kdy podobně jako na začátku života jsou lidsky závislí, fyzicky či psychicky na pomoci ostatních.¹⁷⁵ Podle svých možností tedy mají děti svým rodičům hmotně i mravně pomáhat, ať už ve stáří, v době nemoci, nouze či osamocení.¹⁷⁶ Na základě čtvrtého přikázání, a také v souvislosti s láskou a solidaritou se sociální učení církve zastává starších lidí, připomíná požadavky úcty a respektu, shledává a zdůrazňuje potřebnost starších lidí. Činí tak v reakci na skutečnost, že v některých kulturách a zemích se ocitají staří lidé na okraji společnosti, které má za následek utrpení těchto osob. Zároveň tento stav označuje za duchovní ochuzení pro dané rodiny.¹⁷⁷ Jan Pavel II. dokonce nazývá vylučování starých ze života společnosti zlem, stejně jako jejich odmítání, které

---

172 JAN PAVEL II. *Familiaris Consortio*, 37

173 Srov. *Katechismus katolické církve*, čl. 2199 - 2217

174 Srov. *Katechismus katolické církve*, čl. 2217

175 Srov. GRUBER, H-G. *Familie und christliche Ethik*, s. 150

176 *Katechismus katolické církve*, čl. 2218

177 Srov. JAN PAVEL II. *Familiaris Consortio*, 27

nelze tolerovat.¹⁷⁸

V kulturách, kde je starý člověk zapojen do rodinného života, má cennou úlohu být svědkem minulosti a učitelem moudrosti pro mladší generaci a jejich budoucnost. Obecně mají starší často „charizma překlenout přehradu mezi generacemi, dříve než vyvstanou.“¹⁷⁹ Starý člověk nemá tedy být jen příjemcem prokazované péče a služby, ale sám může přispívat evangeliu života. To znamená, na základě toho co v životě prožil a přijal, představovat pro druhé zdroj moudrosti, naděje a být svědkem lásky.¹⁸⁰ Může pomoci celkově projít školou života, předat hodnoty i tradice. Přispívá tím k rozvoji mladších, k tomu aby nehledali jen své vlastní dobro, ale i dobro druhých.¹⁸¹ „Kolik lidí nachází pochopení a posilu u starých lidí, osamělých nebo nemocných, schopných však dodávat odvahy prostřednictvím láskyplné rady, tiché modlitby, svědectví utrpení přijatého s trpělivou odevzdaností!“¹⁸² Nejen z psychologického hlediska, ale také pro toto vědomí potřebnosti, užitečnosti, že ještě může starý člověk něčím posloužit, je prožívání stáří v domácím prostředí v přítomnosti rodinných příslušníků přirozeným a žádoucím jevem.¹⁸³

Viděli jsme, že láska vede k ochotě pomoci, k zájmu o druhého a službě. Solidarita, pramenící z lásky umožňuje péči o potřebného. S laskavým a solidárním přístupem se člověk už jako dítě má setkávat v rodině, při výchově, skrze příklad rodičů. Zároveň mají rodiče svým žijícím rodičům prokazovat úctu a nezapomínat na svou odpovědnost vůči nim a na lásku a starost, kterou jim jako dětem předávali. Starší lidé nemají zůstat osamoceni, ale mají se jich ujímat jejich nejbližší, jejich rodina, děti. Nemá to být jen povinností, ale právě úkon lásky, vděčnosti. Navíc je potřeba si uvědomit, že nejde jen o jednostrannou službu, ale že obohacení může a má být oboustranné. Tyto úkoly, utváření společenství, výchova a uznání místa starého člověka v rodině jsou spjaty a obzvláště naplněny při třígeneračním soužití.

---

178 Srov. JAN PAVEL II. *Evangelium Vitae*, 94

179 JAN PAVEL II. *Familiaris Consortio*, 27

180 Srov. JAN PAVEL II. *Evangelium Vitae*, 94

181 Srov. *Kompendium sociální nauky církve*, č. 246

182 *List papeže Jana Pavla II. starým lidem*, 13.

183 Srov. *List papeže Jana Pavla II. starým lidem*, 13.

3.4.3 Třígenerační rodina

Rodina založená na lásce, solidaritě, vzájemné pomoci a úctě je pro vznik a trvání třígeneračního soužití podstatným základem. Křesťanská etika pojednává a řeší téma soužití tří generací v souvislosti se staršími osobami v rodině, které jak bylo nastíněno výše, v ní mají mít své náležité místo.

3.4.3.1 Okolnosti a přínos třígeneračního soužití

Stálá a monogamická rodina představuje, nebo by měla, prostor, kde se střetávají různé generace, vzájemně se obohacují svými vědomostmi a sladují svůj život a svá osobní práva s požadavky společenského života.¹⁸⁴ Pro vytváření vzájemných vztahů a obohacení vzájemného sdílení mezi různými generacemi, je žádoucí přítomnost starších lidí v rodině. Jan Pavel II. nazývá přebývání starého člověka v rodině ideálem, s tím že mu má být při tom zaručena účinná sociální pomoc, která je adekvátní vůči jeho potřebám, které přináší věk a nemoc.¹⁸⁵ V případě, že společné soužití neumožňují stísněné podmínky bydlení nebo jiná podobná příčina, má se starší člen nacházet alespoň v blízkosti rodiny.¹⁸⁶ To jsou požadavky, které jsou zvláště v dnešní době aktuální, neboť společné bydlení či pravidelná účast prarodičů na životě mladé rodiny je považována za stále méně žádoucí. Dle Šoltésze¹⁸⁷ se soužití stalo jedním z těžkých problémů rodinného života, jehož řešení, ačkoliv může být nesnadné pro obě strany, je nenahraditelnou cestou k uchování pravé lidskosti.

Aby vzájemné vztahy fungovaly, je potřeba zachovávat dialog mezi generacemi. V případě kde byl narušen je na místě přijmout dohodu, na jejímž základě by mohli rodiče od dětí očekávat solidaritu a starost, se kterými se jim oni věnovali na začátku jejich života.¹⁸⁸ Nejedná se jen o technické upravení soužití, ale o snahu pochopit a někdy se i protrpět k poznání, jak vzájemný vztah a styk může fungovat a podle toho jednat¹⁸⁹

---

184 Srov. *Gaudium et spes*, čl. 52.

185 Srov. *List papeže Jana Pavla II. starým lidem*, 13.

186 Srov. JAN PAVEL II.. *Evangelium Vitae*, 94

187 Srov. Soltész, Š. *Kristus a rodina*, s. 172-3

188 Srov. JAN PAVEL II.. *Evangelium Vitae*, 94

189 Srov. Soltész, Š. *Kristus a rodina*, s. 172-3

Höffner¹⁹⁰ považuje soužití s prarodiči za „jedinečné obohacení“ života rodiny. Autor připouští skutečnost, že se soužití prarodičů, rodičů a dětí neobejde bez těžkostí. Ale na základě předpokladu, že se prarodiče stěhují k rodině svých dospělých dětí až po nějaké době, kdy měla mladá rodina čas získat svoji identitu, považuje za pevnou, tudíž schopnou ustát i problémové situace. Povzbudivě uvažuje o třígeneračním soužití Šrajera, který v případě, že je to možné a vhodné, aby třígenerační rodina žila pohromadě, shledává potenciál velkého vzájemného obohacení. Prarodiče při respektování samostatnosti rodiny svých dětí, mohou doplňovat výchovu jejich pravnoučat. Děti se učí způsobu jednání, který vidí u svých rodičů ve vztahu k prarodičům, mohou si osvojovat ohleduplnost a pochopení pro staré lidi.¹⁹¹ Vzájemnou pomoc zahrnuje Anzenbacher¹⁹² do úkolů rodiny, která je uskutečňovaná v rámci širší rodiny, na základě solidarity generací. Vzájemnou pomoc připisuje zejména ženám, které ať už jako babičky pomáhají se starostí o děti nebo jako dcery pečují o rodiče své nebo z manželovo strany.

Při společném soužití je zároveň potřeba dodržovat určitá pravidla. Prarodiče by měli respektovat rodinný život jejich dospělých potomků, svůj názor mohou vyjádřit nenucenou radou či doporučením. Za výchovu dětí jsou odpovědni rodiče, proto není namístě, aby prarodiče jejich odpovědnost obcházeli.¹⁹³ To je důležitá zásada při hlídání vnoučat. Stává se, že prarodiče mají tendence vnoučata vést podle svého a nerespektovat výchovné metody rodičů.

3.4.3.2 Péče o člena v rámci třígenerační rodiny

Specifickým tématem v souvislosti s mezigenerační solidaritou i třígeneračním soužitím je starost a péče o nemocného, či starého člena rodiny. Tato skutečnost může být podnětem pro vznik třígeneračního soužití, jindy v případě potřeby celodenní péče o člověka naopak dochází k předání péče o člověka do zařízení poskytující sociální

---

190 HÖFFNER, J. K. Manželství a rodina, s. 28-29

191 ŠRAJER, J. *Etika manželství a rodiny IX*. Vysíláno 14.06.2010. Dostupné online z : www.proglas.cz/rodina-etika.htm

192 Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika*, s.83-84

193 ŠRAJER, J. *Etika manželství a rodiny IX*.

služby.

Z hlediska mezigenerační solidarity i vzhledem ke stárnoucí populaci se zdá být potřebné docenit rodinu jako místo, kde se výchovou formuje a vyzrává lidská osobnost. Díky ní je umožněna péče o potřebné členy rodiny, zároveň jsou touto službou ovlivňováni ti, jež ji poskytují. „Péče v domácím prostředí, zprostředkovaná rodinnými příslušníky má velkou etickou hodnotu, protože je výrazem a nositelem vztahu, tvůrcem klimatu přijetí a akceptace, což je zpráva pro každého člena rodiny velmi důležitá.“¹⁹⁴ Solidarita s druhými přináší obohacení, byť často nevědomé právě tomu, kdo ji poskytuje.¹⁹⁵ V tomto úsilí však rodina potřebuje podporu okolí, společnosti, státu, neboť je to v současné době úkol nesnadný, zejména z ekonomických, bytových i profesních důvodů.

Vyskytují se však situace, kdy ani při dobré vůli není možné, postarat se o své staré rodiče až do jejich smrti doma. V takovém případě je využití sociálních služeb přijatelným řešením.¹⁹⁶ Bývají to např. důvody stísněných podmínek, potřeba odborné péče a další různé závažné okolnosti. Tím však nepřestává platit potřeba láskyplné péče, ale naopak. Není to požadavek jen pro pečující personál v instituci, ale zvláště pro rodinu. Zde se má opět uplatnit láska a solidarita.

Odlišným případem je skutečnost, kdy dochází k odsouvání starých rodičů do zařízení poskytující sociální služby, z neúcty, z lhostejnosti, sobectví a ani skrze návštěvy jim svůj zájem o ně neprojevují. Tato situace následně vede k utrpení starých rodičů, k jejich samotě a bezmoci.¹⁹⁷

Na závěr je potřeba říci, že k vzájemnému obohacení nedochází vždy, když spolu tři generace žijí. Nemusí tomu tak být ani v tu chvíli, kdy rodiče o své staré rodiče pečují. Dá-li se situace třígenerační rodiny vystihnout spíše slovy žití vedle sebe, než žití spolu, děje-li se tak z povinnosti nebo nedobrovolnosti a není-li přítomna ve vztazích láska, jen stěží to bude přínosem pro kteroukoliv generaci, ať už prarodiče, rodiče či děti. Příklad daný dětem by byl spíše negativním obrazem, osamocení a utrpení při nemoci a stáří by byly snad pravděpodobně ještě větší.

---

194 MALÝ, V. *Mezigenerační solidarita jenom o Vánocích?*, s.1-2

195 Srov. MALÝ, V. *Mezigenerační solidarita jenom o Vánocích?* S.2

196 Srov. ŠRAJER, J. *Etika manželství a rodiny IX.*

197 Srov. ŠRAJER, J. *Etika manželství a rodiny IX.*

3.5 Mezigenerační solidarita a třígenerační rodiny ve výzkumech

V této části jsou předloženy výsledky sociologických výzkumů, které se zaměřují na zkoumání zejména mezigenerační solidarity a jejím jednotlivým složkám, v rámci třígeneračních rodin. Články, které zprostředkovávají výsledky zahraničních výzkumů, jsou uveřejněny v mezinárodních internetových databázích.¹⁹⁸ Zdrojem mi jsou též výsledky výzkumů prováděných v České republice. Většinou se jedná o výzkumy, které jsou platné pro dané místo nebo představují jen malý vzorek na to, aby z nich bylo možné činit příliš jisté/všeobecné závěry. Pro účel této práce je však považuji za využitelné, některé poznatky se nadto shodují ve vícero výzkumných souborech.

3.5.1 Křesťanská sociální etika ve vztahu k ostatním vědám

Křesťanská sociální etika, jak bylo zmíněno, posuzuje sociální skutečnosti. K tomu, aby je mohla posoudit, je potřebuje znát. Speciální vědy (např. v rámci sociologie, politologie, a další), které se tím zabývají a získávají „empirický materiál“, jí v tomto ohledu může být nápomocný. Dostává se tak do spolupráce s odpovídajícími disciplínami.¹⁹⁹

Také sociální učení církve využívá veškeré poznání z různorodých oblastí, kterým získává interdisciplinární dimenzi. Poznatky humanitních a společenských věd používá sociální nauka církve při popisu příslušných fenoménů. Skrze pozornou a vytrvalou otevřenost vědám nabývá sociální nauka církve konkrétnosti, aktuálnosti, stává se tak kompetentnější. To umožňuje církvi přesnější porozumění člověku ve společnosti a lépe zprostředkuje lidem současné doby Boží slovo a víru, ze které církev i její nauka vychází. Z druhé strany má pro vědy tento inderdisciplinární dialog význam pro jejich

---

198 Jedná se především o internetovou databázi SAGE. Data ze zahraničních článků mi zprostředkovala studentka Masarykovy univerzity v Brně, Fakulty sociálních studií.

199 Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika*, s. 31

přiblížení se perspektivám a hodnotám, které zastává sociální nauka církve.²⁰⁰

3.5.2 Výsledky výzkumů – mezigenerační solidarita, vzájemná pomoc

Pohled křesťanské etiky na rodinu byl přiblížen pomocí úkolů, které vůči sobě navzájem mají členové rodiny plnit. Jejich plnění je příznivé pro blízké mezigenerační vztahy. V oblasti vztahů mezi členy třígenerační rodiny se sociologické výzkumy zaměřují na jejich charakter, blízkost, fungování, vzájemnou pomoc či solidaritu. Na základě konceptu mezigenerační solidarity, který byl popsán výše, jsou předloženy výsledky 2 výzkumů,²⁰¹ které se zabývaly jeho jednotlivými složkami. Ačkoliv se jedná o malé výzkumy a výsledky jsou tedy spíše orientační, souvislosti jsou platné.

3.5.2.1 Citová blízkost

Poskytování emocionální podpory v případě potřeby, je možné označit za klíčovou složku interpersonálních vztahů. Mezi blízkými lidmi tvoří mnohdy jejich samotné jádro. Emocionální podpora, která byla ve výzkumu specifikovaná jako poskytnutí rady, útěchy, nebo rozhovor o starostech a trápení, tvořila nejčastější formu pomoci ze strany dospělých dcer svým stárnoucím rodičům. V jistém smyslu je možné ji vnímat jako určitou reciprocitu k materiální podpoře, která naopak obvykle směřuje od nejstarší generace k dětem a vnukům.²⁰² V celkové míře se v mezigeneračních vztazích v českém prostředí ukázala celkově vyšší dynamika mezigeneračních vztahů oproti německému, stejně jako otevřenost nukleární rodiny k rodinám původu. S vyšší emocionalitou se ale také více objevovaly odlišné názory a částečně i konflikty.²⁰³

---

200 Srov. *Kompendium sociální nauky církve*, čl. 76-78

201 Jeden z výzkumů byl prováděn ve třech generacích žen (babičky, matky, dcery) a mezi generacemi v českém a německém prostředí, jsou vzájemně srovnávány. Autorem je Ivo Možný. Byl prováděn v roce 2001. Respondenty druhého výzkumu byly rodiny, které žili v jedné domácnosti, v jednom domě a odděleně. Byly tam zahrnuty jak ženy, tak muži. Výzkum byl prováděn v českém prostředí, v roce 2005. Výsledky výzkumu uvádí v článku Kateřina Rajmicová.

202 Srov. MOŽNÝ, I. *Modernizace české rodiny a mezigeneračních vztahů*, s. 30

203 Srov. MOŽNÝ, I. *Modernizace české rodiny a mezigeneračních vztahů*, s. 22-27

3.5.2.2 Frekvence návštěv a kontaktů

Je patrné, že blízkost bydliště – společný byt či dům mají vliv na frekvenci kontaktu s prarodiči. Pokud žijí prarodiče a rodiče v jednom domě či bytě, setkávají se denně. Ze vzorku výzkumu vyplynulo, že téměř polovina rodin orientačních žije v jiném městě, nebo i v jiném státě než rodiny prokreační (výsledky od českých respondentů). Konkrétně tento fakt byl pravděpodobně ovlivněn tím, že respondentky tvořily ženy žijící v malých městech.²⁰⁴ Nebyly tam zahrnuty vesnice, kde by situace mohla být odlišná.

3.5.2.3 Konsenzuální solidarita

Srovnání české a německé populace u proklamované solidarity a rodinných hodnot ukázalo následující. Větší důraz na rodinné hodnoty prohlašovaly české ženy v dimenzi odpovědnosti rodičů vůči dětem stejně jako v oblasti odpovědnosti dětí vůči rodičům. Respekt k autonomii a uzavřenosti nukleární rodiny se projevil v německém souboru matek a dcer jako výrazněji preferovaná hodnota. Autonomii po odchodu z nukleární rodiny preferovaly výrazněji než české ženy. V nejstarší generaci byl naopak kladen důraz na autonomii nukleární rodiny více české ženy (babičky).²⁰⁵

3.5.2.4 Vzájemná výpomoc – funkční solidarita

Vzájemná výpomoc vychází z konkrétní životní situace a potřeb, je též odrazem kvality vztahů. Zároveň kvalitu vztahu podporuje a vytváří. Pomoc má několik složek, může jít o finanční pomoc, materiální či praktickou. Ze strany prarodičů je velkou pomocí hlídání vnoučat, mladé rodině též pomáhají materiálně. Tato pomoc je často směřována

---

204 Srov. MOŽNÝ, I. *Modernizace české rodiny a mezigeneračních vztahů*, s. 15-17

205 Srov. MOŽNÝ, I. *Modernizace české rodiny a mezigeneračních vztahů*, s. 18-19

ke vnučatům. Rodiče prarodičům poskytují většinou manuální či fyzickou pomoc s náročnými pracemi.²⁰⁶ Finanční pomoc střední generace generaci nejstarší je poměrně málo častá. Od nejstarší generace k mladší je finanční pomoc typičtější v českém prostředí, než v německém.²⁰⁷ Pomoc matek je v německém prostředí častěji než v českém vedena reciproční motivací, čili pocitem závazku uvnitř rodiny. Může to znamenat vůli oplatit pomoc obdrženou od vlastních rodičů nebo očekávání, že dítě jednou tuto pomoc ve stáří svým rodičům oplatí.²⁰⁸

3.5.2.5 Normativní solidarita

Při zkoumání pocitu závazků či povinnosti vzájemné podpory a péče se výsledky většinou mezi generacemi shodovaly. Prarodiče i dospělé děti se domnívají, že rodiče nemají povinnost nebo nejsou nijak vázáni finančně nebo jinak znatelně podporovat děti v dospělosti. Jakákoliv pomoc ze strany rodičů je proto vnímána jako dobrovolná a není očekávána. K podobné shodě došlo i v postoji péče o staré rodiče. V tom případě je péče vnímána jako samozřejmost a morální povinnost.²⁰⁹ Z výzkumu vyplývá, že střední generace, u které může nabýt reálné podoby to, že se bude mít postarat o rodiče, je tato povinnost pocíťována výrazně. Nejstarší česká generace s tímto souhlasí ze všech tří generací nejméně. Je to pravděpodobně proto, že může být brzy reálným příjemcem této pomoci. Ukazuje se, že právě v době možné ztráty nezávislosti, je aspirace na ní velmi silně pocíťována.²¹⁰

Německé matky do budoucna od svých dětí očekávají celkově méně pomoci než matky české. Ty podstatně častěji očekávají od svých dcer i synů, že se o ně postarají, až zestárnou. Zároveň i více očekávají, že jejich dospělý potomek zůstane bydlet blízko nich.²¹¹

---

206 Srov. RAJMICOVÁ, K. *Vztahy a soužití generací v rodině*, s. 77

207 Srov. MOŽNÝ, I. *Modernizace české rodiny a mezigeneračních vztahů*, s. 23-27

208 Srov. MOŽNÝ, I. *Modernizace české rodiny a mezigeneračních vztahů*, s. 35

209 Srov. RAJMICOVÁ, K. *Vztahy a soužití generací v rodině*, s. 77

210 Srov. MOŽNÝ, I. *Modernizace české rodiny a mezigeneračních vztahů*, s. 20

211 Srov. MOŽNÝ, I. *Modernizace české rodiny a mezigeneračních vztahů*, s. 32

3.5.2.6 Strukturální solidarita

U typu soužití a struktury rodiny se neprokázal jasný vliv na mezigenerační solidaritu. Pro českou populaci platí, že třígenerační soužití může být řešením nepříznivé bytové situace, nikoliv výsledkem vysoké solidarity.²¹²

Ve výsledcích výzkumů se projevila mezi členy rodiny určitá míra vzájemné blízkosti, respektive solidarity, ze které pramení vzájemná pomoc, návštěvy a závazek oboustranné péče a podpory. Zároveň shledává Rajmicová vzdálenost názorů a přítomnost touhy po samostatnosti a autonomii.²¹³ Ve srovnávání třígeneračních rodin se ukázaly oproti německé populaci tradičnější formy rodinné solidarity v českém prostředí.²¹⁴ V německém prostředí je znatelná větší vzájemná nezávislost i očekávání autonomie rodin.

Podobně jako je pomoc matek v německém prostředí motivována recipročně, ukázala zahraniční studie nerovnoměrnost pomoci rodičů vůči jejich potomkům. Vyplývá, že nejvíce podpory dostávají od rodičů ty děti, kteří ji nejvíce potřebují nebo ty, u kterých je větší pravděpodobnost, že jim ji jednou vrátí. Například pomoc potomkovi s vysokými ambicemi či nadějí na úspěch přináší jednak pocit zadostiučinění, ale zvyšuje též šanci na dobré zajištění rodičů v budoucnu. Obvykle tomu pak také je, že ve stáří nebo v případě potřeb rodičů potomek tuto péči vrátí.²¹⁵

Ohledně mezigeneračních vztahů je potřeba ještě uvést, že pro pevnost vztahů mezi generacemi je důležitý kromě míry vzájemné pomoci a podpory, pocit a vědomí vzájemné vyrovnanosti mezi poskytovatelem a příjemcem. Úsilí o vyrovnanost je charakteristický znak po moderní společnosti. V tradiční společnosti nebyl pocit, že více dostáváme než dáváme negativní. Střední generace předpokládala, že dluh bude splacen ve chvíli, kdy budou rodiče staří.²¹⁶

---

212 Srov. RAJMICOVÁ, K. *Vztahy a soužití generací v rodině*, s. 78

213 Srov. RAJMICOVÁ, K. *Vztahy a soužití generací v rodině*, s. 78

214 Srov. MOŽNÝ, I. *Modernizace české rodiny a mezigeneračních vztahů*, s. 20

215 Srov. FINGERMAN, K., MILLER, L. a kol. *Giving to the Good and the Needy*, s. 1220 -1233.

216 Srov. MOŽNÝ, I. *Modernizace české rodiny a mezigeneračních vztahů*, s. 30

3.5.3 Péče o člena rodiny ve stáří

Osamělost ve stáří je negativní subjektivní zkušenost, která vychází z hodnocení kvality a kvantity vztahů. Výzkumy ukázaly, že uspořádání domácností (samostatné domácnosti nebo soužití tří generací) má velký vliv na samotu ve stáří. Nejmenší osamělost pociťují staří lidé, kteří žijí se svým partnerem. Soužití prarodiče s rodinou dospělého potomka se sice nevyrovná této situaci, nicméně určitou ochranu poskytuje. Největší osamělost zažívají lidé žijící sami.

Při soužití, stejně jako v nezávislých domácnostech je větší pravděpodobnost, že starý člověk bude pomoc poskytovat, než ji přijímat. V případě že je starý člověk v rodině příjemcem pomoci je pociťování osamělosti též vysoké. Vnímání osamělosti v kontextu soužití s rodinou potomka však závisí na kulturním kontextu. Například v západní a severní Evropě jsou obvyklé časté kontakty mezi rodiči a jejich dospělými dětmi, ale při odděleném bydlení. Soužití tří generací v těchto případech má za následky konflikty a vzájemnou izolaci.²¹⁷

Péči o staré rodiče obvykle poskytují ty členové rodiny, se kterými rodiče bydlí. Motivem k péči o rodiče bývá touha oplatit jim jejich starost, péči, velkorysost a pomoc. V českém prostředí se ukázala jak připravenost a odhodlání na straně dospělých potomků se o rodiče postarat, tak i obavy a vědomí náročnosti péče o starého člověka.²¹⁸ Vyplývá také, že senioři preferují pobyt v domácím prostředí v případě zhoršeného zdravotního stavu či vzniku zdravotního postižení, které vedou ke snížené soběstačnosti. Péče rodiny je pro seniory přijatelnější. Zároveň i 80% respondentů výzkumu uvedlo, že v případě nesoběstačnosti rodiče – seniora, by volilo vlastní péči nebo pomoc poskytovanou ambulantně. Přesto ale počet žádostí v sociálních službách, které mají zajistit instituce, zejména domovy pro seniory narůstá.²¹⁹

---

217 Srov. de GIERVELD, J.J., et al. Living arrangements, intergenerational support types and older adult loneliness in Eastern and Western Europe. 2012, s. 167-199

218 Srov. RAJMICOVÁ, K. *Vztahy a soužití generací v rodině*, s. 78

219 Srov. *Národní zpráva o rodině*, s. 192-193

3.5.4 Nevýhody a přínos třígeneračního soužití v rodinách

Soužití tří generací může vést k větší míře kontaktů a pomoci, zároveň ale vyvolává napětí a nedorozumění. Nejčastěji se objevují mezi rodiči a dospělými potomky názorové rozdíly, které se týkají výchovy vnoučat, chodu domácnosti, nákupů, životního stylu a přístupu k majetku a penězům. Z rozdílnosti názorů pak dochází k nedorozumění mezi generacemi. V důsledku toho mohou však vzniknout i neshody mezi partnery samotnými. Z toho důvodu by se mohlo zdát výhodnější oddělené bydlení než společné soužití (ať už bytě či domě).²²⁰

Přesto ale může být soužití třígenerační rodiny funkční a pro obě strany obohacující. Přispívají k tomu tyto faktory: jedná se o svobodnou volbu obou stran (prarodičů a rodičů), mladý pár bydlel nejprve samostatně, mezi generacemi jsou vytvořeny podmínky a pravidla vzájemného soužití. Potom může být společné soužití zdrojem praktické pomoci pro obě strany, ale též velkým obohacením života.²²¹

---

220 Srov. RAJMICOVÁ, K. *Vztahy a soužití generací v rodině*, s. 78-79

221 Srov. RAJMICOVÁ, K. *Vztahy a soužití generací v rodině*, s. 78-79

4. Přínosy, bariéry a východiska třígeneračního soužití v rodinách

Třígenerační soužití v rodinách, jeho význam a přínos jsou spjaty se 2 hlavními faktory. Prvním jsou vnější podmínky, které na vznik a trvání soužití třígenerační rodiny působí. Druhým jsou vztahy mezi členy třígenerační rodiny. Obě oblasti mají vliv na to, zda bude třígenerační soužití rodiny pro jednotlivé členy rodiny přínosné, nebo nikoliv. Vnější podmínky jsou určovány zejména kulturním kontextem, zaměřením společnosti a politikou státu. Samotné mezigenerační vztahy se pak odvíjejí od přístupu každého jednotlivého člena rodiny k soužití, od jeho očekávání, motivace, charakterových vlastností, morálky, atd. Tyto různé aspekty mohou pomoci k přínosu pro danou osobu i ostatní členy rodiny, zároveň však pro ně mohou představovat překážky. Tato kapitola se zaměřuje na přínosy a bariéry třígeneračního soužití jak v historii, tak v současnosti, v souvislosti s křesťansko-etickým pohledem a výsledky výzkumů.

4.1 Význam třígeneračního soužití v rodinách v historii

Pro pochopení významu a přínosu třígeneračního soužití v rodinách je nezbytné znát konkrétní okolnosti, které je ovlivňují. Život tradiční rodiny byl utvářen a určován snahou o přežití. Tu umožňovala práce všech členů domácnosti, důležité bylo zplození potomků, kteří znamenaly pomocnou sílu a také naději na zajištění života rodičů ve stáří. Život jednotlivého člověka se odehrával ve společenství rodiny a domu. Typická byla vzájemná odkázanost na sebe navzájem. Jednotlivec by v tehdejší době sám moc dobře neobstál, zvláště na venkově. Bylo tedy potřeba držet pospolu, mít soudržnou rodinu, udržovat společně majetek.²²²

Ekonomické zajištění bylo nutné, ale to co rodiny vzájemně v domě spojovalo byla solidarita, vzájemné a společné prožívání různých událostí v rodině. Základem domu

---

222 Srov. VAN DÜLMEN, R. *Kultura a každodenní život v raném novověku*, s. 53-55

byla jednota a pospolitost.²²³

Třígenerační soužití by se z uvedených možností jevilo jako běžná samozřejmost. V praxi tomu však tak, nemuselo vždy být. Sňatek dětí, které zůstávaly v rodině a byly dědici majetku či předání hospodářství probíhalo často až v době úmrtí pána domu. V takových případech nemohlo dojít ke vzniku třígeneračního soužití rodiny.

K předání hospodářství mohlo dojít také odstěhováním pána domu (prarodičů) na výměnek. Ten byl součástí domu a hospodářství či se nacházel v sousedství. Pokud se prarodiče dožili stáří a žili na výměnku, očekávali pomoc od příbuzných. Někdy se sepisovala i smlouva spolu s předáním hospodářství,²²⁴ právě kvůli zabezpečení hmotných potřeb a života ve stáří. Třígenerační soužití tedy mělo význam v souvislosti se zajištěním života, neslo v sobě aspekt vzájemné podpory a solidarity, pomoci ve stáří.

Konkrétními vztahy a přínosem třígeneračního soužití v rodinách v historii (v tradiční společnosti) se lze zabývat však jen omezeně, právě proto, že bylo výsledkem spíše různých okolností a podmínek, než oběma stranami dobrovolným a individuálním rozhodnutím. Obecně je však v tradiční rodině hodnoceno třígenerační soužití jako stabilní a soudržné. Zajišťovalo útočiště proti vnějším vlivům i nepřízním, což ji stmelovalo. V tom lze shledávat její přínos pro každého z jejích členů.

S rozvojem technologií a průmyslu je spojována změna některých funkcí rodiny. V souvislosti s industrializací a s nemožností nadále uživit rodinu pomocí vlastního hospodářství, docházelo ke stěhování členů rodin do měst za prací. Tato skutečnost měla značný vliv na mezigenerační vztahy, solidaritu a třígenerační soužití rodiny. V nich se nenacházely příliš příznivé podmínky pro třígenerační rodinu, pokud spolu nadále žila, bylo to spíše na venkově.²²⁵

Výrazným jevem se stalo s příchodem moderní doby uvolnění vztahu mezi prokreační a orientační rodinou. Spolu s fyzickou vzdáleností se postupně generace oddálily i emoční podporou a vzájemností.²²⁶ Postupně, s vyšší svobodou a přebíráním různých odpovědností státem, s větší možností volby a individuálního rozhodnutí, jsou i vztahy mezi členy rodiny, její uspořádání a soužití více závislé na přístupu

---

223 Srov. VAN DÜLMEN, R. *Kultura a každodenní život v raném novověku*, s. 14-17

224 GOODY, J. *Proměny rodiny v evropské historii*, s. 72

225 Srov. HORSKÁ, P. a kol. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, s. 402

226 Srov. MOŽNÝ, I. *Modernizace české rodiny a mezigeneračních vztahů*, s.36.

jednotlivých členů, na jejich zaměření, morálky, vědomí povinnosti a odpovědnosti za druhé. Důsledky jsou patrné v nestabilitě rodin, v osamělosti starších členů rodiny, v preferenci nezávislosti a individuálních zájmů.

4.2 Přínos a překážky třígenerační rodiny z pohledu křesťanské etiky

Křesťanská etika shledává přínos rodiny pro společnost, především pro její stabilitu. Zároveň však reflektuje současnou situaci, ve které spatřuje mnohé překážky pro založení rodiny i starost o její jednotlivé členy. Je to například bezohlednost vůči rodičům, která je spojena s nedostatečným ekonomickým zajištěním, náročností spojit rodinný a pracovní život, bytové podmínkami, apod. Požaduje proto od společnosti její ochranu a podporu, s uplatňováním principů personality, solidarity a subsidiarity. Přínos rodiny spatřuje v naplňování úkolů, ve kterých je nezastupitelná.

Rodina je nahlížena jako prostor, kde se setkávají různé generace. Proto, aby mohlo docházet k vzájemnému sdílení a obohacení mezi generacemi, shledává křesťanská etika jako důležitou, přítomnost starého člověka v rodině.²²⁷ Přínosů, které může mít soužití starého člověka s rodinou jeho potomka, čili třígenerační soužití, je uvedeno mnoho. Na jedné straně zapojením do rodinného života nebude prarodič ponechán osamělosti, bolestem, svému utrpení či bezmoci. Na druhé straně může rodinu obohacovat sám, svou moudrostí, zkušenostmi, předáním tradic, hodnot. Také může být svědkem naděje a lásky,²²⁸ může překlenout propast mezi generacemi dříve, než se objeví,²²⁹ a mnoha dalšími skutečnostmi. Oboustranná vzájemná pomoc a podpora je zvláště důležitá pro vědomí potřebnosti a užitečnosti člena rodiny v jeho stáří i nemoci. Péče o staré rodiče je mimo jiné vyjádřením vděčnosti dětí vůči nim za to, co jim dříve prokazovali, především lásku a starostlivou péči. Tato služba se pak stává živým svědectvím pro nejmladší generaci, které je tím dáván příklad. Učí se pochopení a vnímavosti pro druhé, lásce, solidaritě, službě, obětavosti a mnoha dalším hodnotám. Soužití tří generací v rodině pro střední generaci, tedy pro rodiče bývá v pomoci

---

227 Srov. *List papeže Jana Pavla II. starým lidem*, 13

228 Srov. JAN PAVEL II. *Evangelium Vitae*, 94

229 Srov. JAN PAVEL II. *Familiaris Consortio*, 27

prarodičů s výchovou dětí.²³⁰ Vzájemných obohacení, které pramení ze vztahů lásky a solidarity je však ještě mnohem více.

Soužití třígenerační rodiny není požadováno z hlediska křesťanské etiky bezpodmínečně. Má k němu docházet, pokud je to možné a vhodné. Stísněné podmínky pro bydlení, či nemožnost, při dobré vůli, pečovat o člena rodiny v domácím prostředí až do jeho smrti,²³¹ jsou faktory, které jsou reflektovány a brány v potaz.

Pro fungování společného soužití je potřeba zachovávat určitá pravidla. Z křesťansko-etického hlediska je potřeba si projevovat vzájemný respekt, nevstupovat svévolně do problémů druhé generace, ale svůj náhled nabídnout formou doporučení, či nenucené rady.²³² Prarodiče by též měli ponechat odpovědnost za výchovu dětí jejich rodičům.

4.3 Přínos a překážky třígenerační rodiny – výsledky výzkumů

Na základě výsledků výzkumů můžeme konstatovat, že přínos ze strany prarodičů je zejména pomoc s hlídáním vnoučat a také materiální pomoc. Jakákoliv pomoc od rodičů je vnímána dospělými dětmi jako dobrovolná, vnímají ji jako projev dobré vůle. Zdá se však, že pomoc prarodičů dětem v dospělosti a jejich rodinám je někdy reciproční, to znamená, že očekávají do budoucna, až to budou potřebovat, že se jim tato pomoc vrátí. Prarodičům se dostává pomoci manuální, s těžkými pracemi,²³³ ale také emocionální. Obecně panuje názor o samozřejmosti či morální povinnosti péče o rodiče v jejich stáří, přestože pak k ní nemusí dojít. Ukázalo se také, že třígenerační soužití rodiny má vliv na pocit osamělosti ve stáří, ačkoliv tento faktor je spojen s kulturním kontextem. V západní i severní Evropě jsou požadovány časté kontakty mezi rodiči a rodinou jejich dospělých potomků, nicméně při odděleném bydlení. Společné soužití naopak přináší spíše konflikty a vzájemnou izolaci.²³⁴ Ukazuje se také

---

230 ŠRAJER, J. *Etika manželství a rodiny IX.*

231 Srov. ŠRAJER, J. *Etika manželství a rodiny IX.*

232 Srov. ŠRAJER, J. *Etika manželství a rodiny IX.*

233 Srov. RAJMICOVÁ, K. *Vztahy a soužití generací v rodině*, s. 77

234 Srov. de GIERVELD, J.J., et al. Living arrangements, intergenerational support types and older adult loneliness in Eastern and Western Europe. 2012, s. 167-199

potřeba vědomí, že je pomoc vyrovnaná, vzájemná a oboustranná. Je tomu tak v moderní společnosti pravděpodobně proto, že se člověk nerad cítí někomu zavázán.

Celkový přínos třígeneračního soužití je ve větší míře kontaktů a ve vzájemné pomoci. Zároveň zvyšuje pravděpodobnost napětí či nedorozumění, které mohou být překážkami k trvání soužití. Objevují se názorové rozdíly ohledně výchovy vnoučat, chodu domácnosti, nákupů, životního stylu, přístupu k majetku a penězům. Za určitých podmínek však může dojít k dobrému fungování soužití a vzájemnému obohacení.²³⁵ Jsou to zejména pravidla a podmínky soužití, na kterých se jednotlivé generace dohodnou a soužití je svobodnou volbu starší a střední generace.

4.4 Východiska – sociální práce s třígenerační rodinou

Třígenerační soužití rodiny, jak jsme viděli, může být přínosné pro každého jejího člena. Je však zřejmé, jak z pohledu křesťanské sociální etiky, i jak vyplývá z výzkumů, že to má jisté podmínky, a ne vždy je takové soužití možné. V soužití třígenerační rodiny mohou nastat životní situace, které jsou pro jejího jednotlivého člena či pro ni jako celek, nesnadné. Může dojít k nestabilitě rodiny, k nerovnováze požadavků sociálního prostředí a zvládním některého ze členů rodiny. Podporu při zvládnání sociálního fungování může poskytnout sociální pracovník, který pomáhá členu rodiny obnovit nebo udržovat rovnováhu mezi jeho kapacitou zvládnání a požadavky prostředí.

4.4.1 Sociální práce s neúplnou třígenerační rodinou

Situací, které mohou nastat při soužití tří generací v rodině, v nichž dochází k nerovnováze požadavků sociálního prostředí a zvládnání člena rodiny, je mnoho. Není možné postihnout všechny, avšak lze považovat vznik některých problémů za pravděpodobnější.

---

235 Srov. RAJMICOVÁ, K. *Vztahy a soužití generací v rodině*, s. 78-79

Na základě výzkumů vyplývá, že třígenerační soužití přináší kromě různých přínosů též konfliktní situace, zejména z důvodu rozdílnosti názorů. Mnohdy se jedná o spory ohledně výchovy nejmladší generace. Přestože je žádoucí, aby prarodiče respektovali výchovné metody rodičů a jejich odpovědnost za dítě, v praxi tomu tak vždy není. Tento přístup je ještě pravděpodobnější a rizikovější v situaci, kdy se jedná o neúplné třígenerační soužití. V případě, že žije dospělý potomek se svým dítětem se svými rodiči, popřípadě se k nim např. z důvodu rozvodu vrací, hrozí přebírání odpovědnosti a vůdčí role ze strany prarodičů, ať už za život dospělého dítěte, tak i vnoučete. Tento přístup však ohrožuje autoritu rodiče, který tím může ztrácet pocit kontroly jak nad výchovou, tak i nad svým vlastním životem. Je to jedna ze situací, při které dochází k nerovnováze v sociálním fungování a zvládnutím člena rodiny. V třígeneračním soužití je mu v takové situaci na jedné straně poskytováno zázemí, na druhé straně není respektován svými rodiči či svým potomkem. Rodič, pro něhož je situace nepříznivá, se může obrátit na sociálního pracovníka. Intervenci lze v takovém případě zaměřit na posílení pozice člena v rodině, získání zpět ztracené autonomie. V případě spolupráce s dalšími členy rodiny, kterých se to týká, je možné vyjasnění vzájemných vztahů, práv a odpovědností a také pravidel soužití, aby bylo vyhovující pro všechny zúčastněné.

4.4.2 Sociální práce s třígenerační rodinou poskytující péči člena rodiny

Soužití třígenerační rodiny je často nahlíženo z hlediska zajištění péče o člena rodiny v jeho stáří. Nastane-li situace, která vyžaduje angažovanou pomoc ostatních členů rodiny, objevuje se otázka, zda tuto životní situaci dokáže rodina zvládnout pomocí svých vlastních sil, s pomocí svého okolí, či služeb, které jsou k dispozici. Očekávání staršího člena může být jiné, než jaké je rodina schopna či ochotna splnit. Může se objevit potřeba učinit rozhodnutí v souvislosti s vykonáváním profese, spojení péče o dítě i o rodiče apod. Podobně jako u prvního případu, se zátěžová situace týká zejména střední generace, v tomto případě z velké pravděpodobnosti ženy. Ačkoliv je vnímání odpovědnosti či morální povinnosti za rodiče v jejich stáří dospělými potomky celkem

obvyklé, v konkrétní situaci není mnohdy snadné tomuto požadavku dostat. Na sociálního pracovníka se rodina může obrátit v rámci poradenství, či při zájmu o některou ze sociálních služeb, ambulantní či pobytové. Společně pak mohou hledat východiska, která budou přijatelná zvláště pro pečujícího i péči potřebujícího, ale též pro celou třígenerační rodinu.

ZÁVĚR

Diplomová práce se zabývala třígeneračním soužitím v rodinách, v historii a v současnosti. Jejím cílem bylo hledat odpověď na otázku po významu soužití tří generací dříve a dnes. Zásadními tématy pro přiblížení významu třígenerační rodiny, byly mezigenerační vztahy a vzájemná solidarita.

Model třígenerační rodiny není příliš vyhledáván, zdá se okrajovou záležitostí. Přestože v dřívějších dobách také nepatřil mezi jediný, většinou ani mezi převažující typ soužití, mezigenerační solidarita, vzájemná pomoc mezi členy širší rodiny a celková stabilita, byly pro tradiční rodinu charakteristické. Rodinný život v tradiční společnosti byl utvářen zejména prací a snahou zajistit si živobytí. Soudržnost a pomoc mezi členy rodiny, resp. domu, byla důležitá pro dobré fungování rodiny a jejím obstáním v nelehkých životních podmínkách. Pokud se člověk dožil stáří, bydlel na výměnku, v sousedství nebo někde poblíž rodiny a očekával hmotné zajištění. Členové rodiny byli na sebe po celý život odkázáni a závislí jeden na druhém. Oslabení a uvolnění vztahů přinesl rozvoj průmyslu a potřeba stěhovat se za prací do měst. Podmínky ve městech však pro třígenerační rodinu nebyly příznivé, vztahy mezi orientační a prokreční rodinou se v důsledku toho rozvolňovaly.

Postupně získávala na významu autonomie a nezávislost rodin a generací na sebe navzájem. Podporu a pomoc, které si poskytovali členové rodiny, převzal z velké části na sebe stát. Ukazuje se však, že mezigenerační solidarita a vzájemná pomoc v rodině mají svůj význam i v současnosti. Zvláště proto, že rodinu zpevňují a v různých životních situacích je rodina schopna udržet svou stabilitu, pomocí vlastních zdrojů.

Svébytné téma v souvislosti s třígeneračním soužitím je prožívání stáří uvnitř rodiny a s rodinou. Osamělost starších lidí je nepříznivým ukazatelem pro vztahy mezi členy rodiny, i pro celou společnost. Zároveň vyplývá, že třígenerační soužití může být přínosné pro každého člena rodiny, přestože se soužití bez obtíží neobejde.

Křesťanská etika spatřuje význam třígeneračního soužití v rodině ve vzájemném obohacování se, které se ovšem neděje skrze finanční prostředky, ale na základě vztahů lásky a solidarity. Konkrétně mohou prarodiče doplňovat výchovnou úlohu rodičů,

předávat své zkušenosti, tradice, hodnoty a pomoci k celkovému generačnímu porozumění. Děti se učí respektu, úctě a službě druhému člověku. Zásadní je pro ně vidět, jaké vztahy mají dospělé generace mezi sebou, které si osvojují ke svým rodičům i k okolí. Rodiče přispívají právě svou službou druhým, ať už nejmenším či nejstarším.

Na základě výzkumů se ověřuje, že soužití tří generací a mezigenerační vztahy mají vliv na prožívání stáří. Zdá se, že velkou roli hraje kultura, ve které svůj život člověk prožívá. Ačkoliv patří třígenerační rodina v českém prostředí k málo zastoupeným, vzájemné vztahy a pomoc v širší rodině vykazují rysy tradiční rodiny, kdy dochází k oboustranné pomoci a podpoře, ať už emocionální, materiální či fyzické. Zde je však otazníkem, zda se české rodiny nepřiblíží v budoucnu situaci rodin v jiných evropských zemích, které preferují velkou vzájemnou nezávislost a autonomii.

Společné soužití tří generací v rodinách se vykazuje nejen vyšší emocionalitou a vzájemnými kontakty, ale také většími názorovými neshodami. Společné soužití vyžaduje určitá pravidla. Křesťanská etika shledává v přístupu mezi jednotlivými členy důležitost zachovávat respekt vůči druhému, nevstupování a nepřebírání odpovědností za jiného člena rodiny. Celkově se osvědčuje stanovení pravidel a podmínek společného soužití a jejich dodržování.

Sociální pracovník se s třígenerační rodinou či jejími jednotlivými členy setkává v situaci, v jejímž důsledku dojde k narušení stability rodiny nebo dochází k nerovnováze mezi požadavky rodiny a schopnostmi člena rodiny je zvládat. Společně mohou hledat východiska, na základě kterých by došlo k opětovné stabilitě a rovnováze v sociálním fungování toho kterého člena.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

ODBORNÁ LITERATURA

- 1) ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika: úvod a principy*. Brno: CDK, 2004. ISBN 80-7325-030-6.
- 2) BARTLETTOVÁ. In: MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce*. Portál: Praha, 2001. ISBN 80-7178-473-7.
- 3) BAWIN-LEGROS, B., STASSEN, J.F. *Intergenerational Solidarity: Between the Family and the State*. *Current Sociology*. 2002, Vol 50(2).
- 4) BENEDIKT XVI. *Myšlenky o rodině. Výbor z textů papeže Benedikta XVI.* Praha: Paulínky, 2010. ISBN neuvedeno.
- 5) BENGSTON, V. In RAJMICOVÁ, K. *Vztahy a soužití generací v rodině*. In PLAŇAVA, I, PILÁT, M. a kol. *Děti, mládež a rodiny v období transformace: sborník prezentací na symposiu pořádaném ve dnech 19-21.září 2002 Fakultou sociálních studií Masarykovy univerzity Brno*. Brno: Barrister&Principal, 2002. ISBN 80-86598-36-5, s. 72-79
- 6) BRTNÍKOVÁ, M a kol. *Problematika manželství zralého věku*. Praha: Horizont, 1982. ISBN neuvedeno.
- 7) CIBULEC, J. *Manželské praktikum*. Praha: Avicenum, 1984. ISBN neuvedeno.
- 8) CIBULEC, J. *Soužití tří generací*. Praha: Astra, 1980. ISBN neuvedeno.
- 9) de GIERVELD, J.J.,et al. *Living arrangements, intergenerational support types and older adult loneliness in Eastern and Western Europe*. 2012.
- 10) DURKHEIM, E. *The Division of Labor in Society*. 1933 New York: Free Press. In ROBERT E. L., RICHARDS, L., BENGSTON, V. *Intergenerational Solidarity in Families*, *Marriage & Family Review*, 1991.
- 11) FINGERMAN, K., MILLER, L. a kol. *Giving to the Good and the Needy: Parental Support of Grown Children*. *Journal of Marriage and Family* 71, 2009.
- 12) GABURA, J. In: ONDREJKOVIČ, P. a kol. *Rodina v novom miléniu*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2006. ISBN 80-8050-982-4.
- 13) GIERVELD, J. J., DYKSTRA, P. A., SCHENK, N. *Living arrangements, intergenerational support types and older adult loneliness in Eastern and Western Europe*. *Demographic Research*. 2012.
- 14) GJURIČOVÁ, Š. KUBIČKA, J. *Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy*. Praha: Grada, 2003. ISBN 80-247-0415-3.

- 15) GJURIČOVÁ, Š. KUBIČKA, J. *Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy*. 2.dopln. a přepracov. vyd. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2390-7.
- 16) GOODY, J. *Proměny rodiny v evropské historii*. Praha: NLN, 2006. ISBN 80-7106-396-7.
- 17) GRUBER, H-G. *Familie und christliche Ethik*. Darmstadt: Wiss.Buchges., 1995. ISBN 3-534-11608-9.
- 18) HORSKÁ, P. a kol. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha: Panorama, 1990. ISBN 80-7038-011-X.
- 19) HORSKÝ, J., SELIGOVÁ, M. *Rodina našich předků*. Praha: NLN, 1997. ISBN 80-7106-195-6.
- 20) HÖFFNER, J. K. *Manželství a rodina*. Brno: CDK, 1999. ISBN 80-85959-49-6.
- 21) CHOI, N.G. *Coresidence Between Unmarried Aging Parents and Their Adult Children. Who Moved in With Whom and Why?* Research on Aging. 2003
- 22) ISENGARD, B. SZYDLIK, M. *Living Apart (or) Together? Coresidence of Elderly Parents and Their Adult Children in Europe*. Research on Aging. 2012.
- 23) JAN PAVEL II. *Centessimus Annus. K stému výročí encykliky Rerum novarum*. Praha: Zvon, 1991. ISBN 80-7113-050-8
- 24) JAN PAVEL II. *Evangelium vitae. O životě, který je nedotknutelné dobro*. Praha: Zvon, 1995. ISBN 80-7113-139-3.
- 25) JAN PAVEL II. *Sollicitudo rei socialis*. In *Sociální encykliky (1891-1991)*. Praha: Zvon, 1996. ISBN 80-7113-154-7, s. 351-408.
- 26) JAN XXIII. *Mater et magistra*. In *Sociální encykliky (1891-1991)*. Praha: Zvon, 1996. ISBN 80-7113-154-7, s. 113-174.
- 27) JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2007. 2.vyd. ISBN 978-80-7367-269-0.
- 28) KAUFMAN, F-X. In: ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika. Úvod a principy*. Brno: CDK, 2004. ISBN 80-7325-030-6.
- 29) KLEVETOVÁ, D., DLABALOVÁ, I. *Motivační prvky při práci se seniory*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2169-9.
- 30) LENDEROVÁ, M. a kol. *Z dějin české každodennosti. Život v 19.století*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4.

- 31) JAN PAVEL II. *List papeže Jana Pavla II. starým lidem*. Praha: Sekretariát ČBK, 1999. ISBN 80-238-6398-3
- 32) MACHULA, T. *Filosoficko-antropologický pohled na tradiční rodinu*. In ŠRAJER, J., MUSIL, L. eds. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. 2008, ALBERT. ISBN 978-80-7326-145-0, s. 21-48.
- 33) MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Radosti a strasti prarodičů, aneb když máme vnoučata*. Praha: Grada, 1997. ISBN 80-7169-455-X.
- 34) MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2
- 35) MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993. ISBN 80-901424-7-8
- 36) McCHESNEY, K. Y. & BENGSTON, V. L. (1988). Solidarity, integration, and cohesion in families: Concepts and theories. In Robert E. L. Roberts , Leslie N Richards PhD & Vern Bengtson (1991): *Intergenerational Solidarity in Families*, Marriage & Family Review, 16:1-2, 11-46.
- 37) MOŽNÝ, I. *Modernizace české rodiny a mezigeneračních vztahů v mezinárodním srovnání*. In *Modernizace a česká rodina*. Mareš P., Potočný T. (eds.). 2003 MU: Brno. ISBN 80-86598-61-6, s. 11-36
- 38) MOŽNÝ, I. *Kapitoly ze sociologie rodin*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1987. ISBN nevedeno.
- 39) MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2008. ISBN 978-80-86429-8
- 40) MUSIL, L, NAVRÁTIL, P. In MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-473-7
- 41) NEČASOVÁ, M. *Profesní etika*. In MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2, s. 21-49
- 42) ONDREJKOVIČ, P. a kol. *Rodina v novom miléniu*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2006. ISBN 80-8050-982-4.
- 43) PAPEŽSKÁ RADA PRO MÍR A SPRAVEDLNOST. *Kompendium sociální nauky církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008. ISBN 978-80-7195-014-1.
- 44) RAJMICOVÁ, K. *Vztahy a soužití generací v rodině*. In PLAŇAVA, I, PILÁT, M. a kol. *Děti, mládež a rodiny v období transformace: sborník prezentací na symposiu pořádaném ve dnech 19-21.září 2002 Fakultou sociálních studií Masarykovy univerzity Brno*. Brno: Barrister&Principal, 2002. ISBN 80-86598-36-5, s. 72-79

- 45) RAUSCHER, A. *Znovuobjevení rodiny*. Brno: CDK, 1996. ISBN 80-85959-12-7.
- 46) SINGLY, F. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-249-1.
- 47) SIROVÁTKA, T. *Rodinné chování a rodinná politika v České republice*. In Mareš P., Potočný T. (eds.). *Modernizace a česká rodina*. 2003 MU: Brno. ISBN 80-86598-61-6, s. 37-61
- 48) ŠOLTÉSZ, Š. *Kristus a rodina*. 2. vyd. Praha: Kalich, 1970. ISBN neuvedeno.
- 49) ŠRAJER, J. *Sociálně etický pohled na problematiku dnešní rodiny*. In ŠRAJER, J., MUSIL, L. eds. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. 2008, ALBERT. ISBN 978-80-7326-145-0, s. 49-61.
- 50) ŠRAJER, J., MUSIL, L. eds. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. 2008, ALBERT. ISBN 978-80-7326-145-0, s. 9-14
- 51) SVATÝ STOLEC. *Listina práv rodiny*. In PAPEŽSKÁ RADA PRO MÍR A SPRÁVEDLNOST. *Kompendium sociální nauky církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008. ISBN 978-80-7195-014-1, čl. 230
- 52) TIRPÁK, P. *Rodinná výchova*. Prešov: Prešovská univerzita, 2010. ISBN 978-80-555-0142-0.
- 53) VAN DÜLMEN, R. *Kultura a každodenní život v raném novověku*. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-116-3. S. 9
- 54) *Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona*. Praha: Zvon, 1991. ISBN 80-7113-009-5.
- 55) *Gaudium et spes*. In: *Dokumenty II. vatikánského koncilu*. Praha: Zvon, 1995. ISBN 80-7113-089-3.
- 56) *Katechismus katolické církve*. Praha: Zvon, 1995. ISBN 80-7113-132-6
- 57) *Národní zpráva o rodině*. MPSV, 2004.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

- 58) *Národní koncepce podpory rodiny s dětmi*. [online]poslední aktualizace 01.12.2009.[cit. 2013-01.15]Dostupné na: WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/9068/Narodni_koncepce_podpory_rodin_s_deti.pdf>

- 59) *Národní koncepce rodinné politiky*. MPSV, 2005. [online] poslední změna 08.11.2005.[cit. 2013-01.15] Dostupné na: WWW:
<http://www.mpsv.cz/files/clanky/2125/koncepce_rodina.pdf>
- 60) MALÝ, V. *Mezigenerační solidarita jenom o Vánocích?* [online]. [cit. 2013-03.10]Dostupné na WWW:
<<http://www.iupax.cz/scripts/detail.php?id=29278>>
- 61) RABUŠICOVÁ, M. a kol. *Čas a věk hraje roli: tři generace se učí v kurzech*. In *Studia paedagogica*. 2010, č.1.[online] [cit. 2013-01.13]Dostupné na WWW:
<<http://www.phil.muni.cz/journals/index.php/studia-paedagogica/issue/view/8/showToc>>
- 62) ŠRAJER, J. *Etika manželství a rodiny IX*. Vysíláno 14.06.2010. [online]. © 2013 [cit. 2013-03.18]
Dostupné na WWW:
<http://www.proglas.cz/audioarchiv/fulltext=&cycle=300&autor=&interperet=&date_from=&date_to=>
- 63) TUČEK, M. *Česká rodina v transformaci-Stratifikace, dělba rolí a hodnotové orientace. Vývoj české rodiny za posledních 100 let*. [online] © 2002.[cit. 2013-03.18]Dostupné na WWW:
<<http://studie.soc.cas.cz/index.php3?lang=cze&shw=176>>

ELEKTRONICKÉ DATABÁZE

- 64) Mezinárodní databáze, www.sage.com

Abstrakt

RYBÁROVÁ, B. *Třígenerační soužití v rodinách v kontextu historických a současných zkušeností s možnými aplikacemi do sociální práce*. České Budějovice 2013. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra etiky, psychologie a charitativní práce. Vedoucí práce doc. Jindřich Šrajer, Dr. theol.

Klíčové pojmy: rodina, třígenerační soužití v rodinách, mezigenerační vztahy, mezigenerační solidarita

Práce se zabývá třígeneračním soužitím v rodinách v kontextu historie a současnosti, s možnými aplikacemi do sociální práce. Zaměřuje se na mezigenerační solidaritu a vzájemnou pomoc mezi členy třígenerační rodiny, které jsou odpovídajícími ukazateli vzájemných vztahů. Za pomoci křesťanské etiky a výsledků sociologických výzkumů, hledá odpověď na otázku po významu soužití tří generací v rodině. Pomocí teorie sociálního fungování nahlíží na východiska třígeneračního soužití v rodinách ve spolupráci se sociálním pracovníkem.

Abstract

Three generations living together in families in the context of past and present, with possible applications into social work

Key words: family, three-generational living together in families, intergenerational relationships, intergenerational solidarity

My thesis deals with three generations living together in families in the context of past and present, with possible applications into social work. It focuses on an intergenerational solidarity and a mutual help among members of three-generational families which are adequate indicators of mutual relationships. Using ideas of Christian ethics and results of sociological researches it tries to answer the question about the importance of three generations living together within a family and using the theory of social behavior it tries to specify bases of three-generational families living together in cooperation with a social worker.